

de Gelderland
Bibliotheek
Magazijn

T 4805

Ampt Epe

Historische vereniging voor
Emst—Epe—Oene—Vaassen

Nummer 174

www.ampt-epe.nl

Ampt Epe

Stichtingsdatum 13 oktober 1961

Nr. 174 – december 2009

Redactie: D. Hamer, F. Schumacher, H. Tijman-Logtenberg
Redactieadres: D. Hamer, Jagtlustweg 9, 8162 NJ Epe
redactie@ampt-epe.nl

Postadres Ampt Epe: Postbus 114, 8170 AC Vaassen

Het blad verschijnt vijf keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'. De vereniging stelt zich onder meer tot doel het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van Emst, Epe, Oene en Vaassen.

Bestuur:

Voorzitter: E. de Jonge, tel. (0578) 66 22 08,
voorzitter@ampt-epe.nl
Secretaris: H. Stakenburg, tel. (0578) 64 19 12,
secretaris@ampt-epe.nl
Penningmeester: B.J.H. Bosch, tel. (0578) 61 60 41,
penningmeester@ampt-epe.nl
Ledenadministratie: S. Leijsen, tel. (0578) 61 46 64
stevenleijsen@ampt-epe.nl
Website: R.G. Labberton, tel. (0578) 57 62 51,
pr@ampt-epe.nl
Leden: E. Brummel, A. van Dam, D. Hamer, H. Kloezeman

Lidmaatschap: 15,00 euro per jaar

Giro: 119.40.15 ten name van penningmeester Ampt Epe

I.S.S.N.-nr. 1383-2026

Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Ampt Epe.

ATTENTIE!

N.B. Mocht u door wat voor omstandigheden ook ons blad niet hebben ontvangen, neemt u dan contact op met S. Leijsen, ledenadministratie. Gegevens zie hierboven.

***Waarschuwing:** Het aanbieden en publiceren in Ampt Epe houdt automatisch in dat er tevens toestemming wordt gegeven dat een artikel na vijf jaar gedigitaliseerd wordt door óf de vereniging óf de Gelderland Bibliotheek ten behoeve van een publieke website.*

***Digitale aanlevering:** Als redactie willen wij u vragen uw artikelen digitaal (in een Wordbestand) aan te leveren. Mocht u geen computer hebben, neem dan contact met ons op. In dit verband: wie wil ons helpen handgeschreven artikelen te digitaliseren?*

UIT DE VERENIGING

Eind oktober 2009 stond de teller van het aantal leden al weer op 680, dankzij met name de inzet van Aline van Dam en Steven Leijssen. Wie een van de diverse (culturele) jaarmarkten in de vier dorpen heeft bezocht, heeft het duo vast wel zien staan achter de kraam van de vereniging. Naast de dank die we hun verschuldigd zijn, wil het bestuur de vele nieuwe leden welkom heten.

De opening van het Historisch Museum Vaassen is een feit. Het bestuur heeft de initiatiefnemers en de vrijwilligers met het resultaat gefeliciteerd en dit ondersteund met een passend geschenk voor de collectie Vaassense oudheden. Het museum is gehuisvest boven de C1000.

Museum Vaassen Historie

Openingstijden:

donderdag en vrijdag 14.00-17.00 uur, zaterdag 11.00-16.00 uur
De huidige expositie betreft: Tweede Wereldoorlog (Broken Wings),
industrie en middenstand Vaassen, en kunst uit Vaassen (KuVa).
De toegang is gratis. Zie ook de website: www.vaassenhistorie.nl.

We blijven nog even in Vaassen, want daar werd 26 september jl. het 30-jarig bestaan van de Stichting tot Behoud van de Veluwe Sprengen en Beken gevierd. Ook dat is een felicitatie waard. De stichting heeft enthousiaste leden

over de hele Veluwe, waarvan een deel te gast was op de Cannenburch. De aanwezigen genoten van wat ongetwijfeld de parel van de beken- en sprengengebieden op de Veluwe is, i.c. het terrein tussen Niersen en Vaassen.

Sinds kort heeft het streekarchief in Epe de beschikking over een index op de jaargangen van de *Eper Courant* 1921-1972 en er wordt gewerkt aan de periode vanaf 1878. Ook nieuw zijn foto's van de lijst van huizenbezitters van het schoutambt Epe, 1749 (gemaakt door Jan Paasman), en een uittreksel van de notulen Gemeenteraad 1818-1840. Op de computer in de studiezaal kunt u alles raadplegen. Tot slot attendeerde archivaris Gerrit Kouwenhoven ons op www.mijnalbum.nl. Op deze site is onder 'alle categorieën' na de keuze 'huizen en straten' en zoekwoord Epe een grote hoeveelheid oude foto's te vinden. (*Het streekarchief is geopend van dinsdag t/m vrijdag, 10-16 uur.*)

Webmaster Rudi Labberton heeft de website van de vereniging fors uitgebreid met 304 artikelen uit het huisarchief van de Cannenburch. Het betreft het onroerendgoedbezit van de familie Van Isendoorn à Blois in vooral de gemeente Epe. Wist u trouwens dat op de site van Ampt Epe, onder Publicaties, na het doorklikken op 'Oude nummers', een door Gerrit Kouwenhoven bijgehouden index van oude nummers is te vinden? (www.ampt-epe.nl)

De zorg voor monumenten heeft de toenemende belangstelling van het bestuur. Zo volgt een lid sinds dit jaar de bouwplannen van de gemeente. Het initiatief van de gemeente elk gemeentelijk monument van een schildje te voorzien geniet de instemming van het bestuur.

Onlangs (22 september 2009) werd er een motie, ingediend door Groen Links en ondersteund door CDA, PvdA, Nieuwe Lijn, SGP/CU en Liberale Burgerpartij, aangenomen waarin het college gevraagd werd zich in te zetten voor behoud en versterking van kleine landschapselementen en de kwaliteit van het landschap. In diezelfde week werd het werk van de projectgroep Cultuurhistorie afgesloten met een tocht langs een aantal cultuurhistorische objecten in Niersen en Vaassen onder leiding van wethouder Joop van Nuijs. Cultuurhistorie staat op de kaart.

December is de geschenkenmaand. In het vorige nummer maakten we al bekend dat Cor van Baarle zijn boek over archeologische vondsten heeft herschreven. In dit nummer attenderen we u op de publicatie van Jan Paasman (*Gastvrij Epe*) waarin de geschiedenis van de horeca in het dorp wordt behandeld, terwijl onlangs ook een boek over de Eperse voetbalhistorie, en SV Epe in het bijzonder, het licht zag (meer hierover in ons volgende nummer). Freek Bomhof maakte een boek over streekgeschiedenissen. Kortom, er is voldoende te krijgen in de boekhandel.

Het bestuur heeft op de oproep in verband met het digitaliseren van oude nummers geen reacties gekregen. (Slechts één lid had al eerder bezwaar

gemaakt.) Om in de toekomst het digitaliseren niet te frustreren, wordt met ingang van dit nummer de volgende tekst toegevoegd aan de binnenzijde van de omslag:

Waarschuwing: Het aanbieden en publiceren in Ampt Epe houdt automatisch in dat er tevens toestemming wordt gegeven dat een artikel na vijf jaar gedigitaliseerd wordt door óf de vereniging óf de Gelderland Bibliotheek ten behoeve van een publieke website.

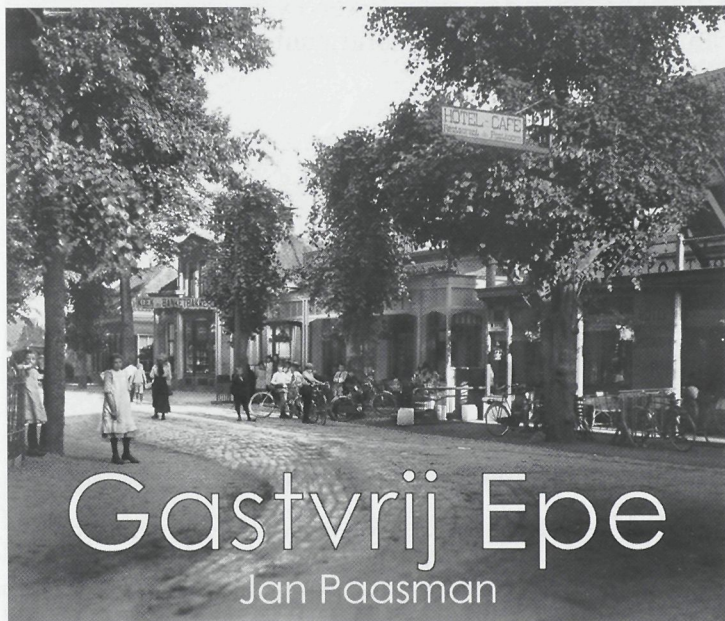
Iets te melden voor deze rubriek? Mail naar: voorzitter@ampt-epe.nl.

EVENTENAGENDA 2010

23 februari 2010: WINTERLEZING, Eper Gemeente Woning. De lezing wordt verzorgd door amateur-archeoloog Cor van Baarle naar aanleiding van zijn recent verschenen boek *Handel en wandel op de Veluwe* (zie ons vorige nummer).

29 mei 2010: VOORJAARSEXCURSIE, eveneens verzorgd door Cor van Baarle.

VOORBESPREKING: GASTVRIJ EPE

Op 2 november 2009 werden de eerste exemplaren uitgereikt van het boek *Gastvrij Epe. Geschiedenis van de oude brouwerijen, herbergen, hotels en cafés in het dorp Epe*, geschreven en uitgegeven door Jan Paasman.

Het boek, met op de cover een prachtige foto, bevat enkele hoofdstukken van de hand van Evert de Jonge en G.S. van Lohuizen.

Doelstelling van Jan

Paasman is een stuk geschiedenis van Epe toegankelijk te maken, zowel voor 'oude' als 'nieuwe' inwoners van het dorp. Hij hoopt dat daardoor het besef zal toenemen van wat uniek en waardevol is in Epe. De tekst is verluchtigd met een groot aantal afbeeldingen, waarvan vele in kleur. De meeste zijn niet eerder gepubliceerd.

Het gebonden boek met harde cover heeft 136 bladzijden en is te koop bij de boekhandels Bosch en Bruna te Epe en bij de Bruna in Heerde. De prijs bedraagt 24,95 euro.

NIEUWE LANDGOEDEREN, OUDE NAMEN

Evert de Jonge

Onlangs heeft het college van B&W de startnotitie voor het landgoed De Pirk in Wissel vastgesteld. Al eerder werd gemeld dat in Dijkhuizen twee landgoederen met de namen Wiltensacker en Dijkhuizerhof zijn gepland. Dit alles past in het beleid van de gemeente om nieuwe landgoederen te ontwikkelen.

Nieuwe landgoederen, maar met oude namen. De naamskeuze van De Pirk, zo konden we vorig jaar in *De Stentor* lezen, werd door de eigenaar gekozen omdat hij een oude steen vond waarop die naam voorkomt. We mogen hem feliciteren, want hij heeft een oud toponiem weer tot leven gebracht. Otten meldt: *'Pirkbos: gelegen bij de weide met de naam Pirk in Wissel; een pirk/perk/pierik was een afgeperkt stuk grond'*. Een goede keuze, want het nieuwe landgoed is ook een 'afgeperkt' stuk land.

De namen voor de Dijkhuizense landgoederen zijn ook niet toevallig gekozen. Op verzoek van de eigenaar, de heer J. Mölder, heb ik onderzocht welke oude toponiemen op de Dijkhuizenrenk voorkwamen. Uit een handvol mogelijkheden werden vervolgens de genoemde namen gekozen.

Historisch verantwoorde namen voor nieuwe landgoederen. Hopelijk vindt dit goede initiatief navolging.

IMPRESSIE FILMAVOND EMST

Op dinsdag 13 oktober was er weer een filmavond in De Hezebrink in Emst. De zaal was zeven uur open, voor de opstelling van de apparatuur door Bennie van der Veen van de filmclub Oud Epe in Beeld. En de eerste bezoekers kwamen al vroeg binnen: ze wilden zich verzekeren van een goede plaats. Om acht uur begon de voorstelling, met unieke beelden uit de vier dorpen van de gemeente.

Van Epe zagen we onder andere beelden over uitgaansreisjes, bejaarden, nieuwe lokalen bij de ambachtsschool en het werken bij de Epox. Verder wat dorpsbeelden.

Van Vaassen werden beelden getoond van de bouw van het zwembad, het strandbad, de wattenfabriek en een bezoek dat de Commissaris van de Koningin, in gezelschap van burgemeester Renken, aan de Vulcanus bracht.

Emst werd niet vergeten: er waren beelden met onder andere sport en voetbal aan de Koeweg en opnames van het Emsterfeest.

Oene was vertegenwoordigd met heel mooie dorpsbeelden en boerderijen.

Onnodig te zeggen dat deze avond wederom een succes bleek.

Nog mooier was dat we ook weer nieuwe leden konden begroeten. Het werd een lange avond tot kwart voor elf, maar het is zeker voor herhaling vatbaar.

PROFIELSCHETS CULTUURHISTORIE GEREED

Excursie onder leiding van wethouder Van Nuijs

Op vrijdag 18 september jl. reed er een oude bus vanaf de Cannenburch richting Niersen om halt te houden bij enkele cultuurhistorische pareltjes in onze gemeente, zoals de celtic fields op de Gortelse heide en oude boerderijen, om via de Cannenburchmolen weer terug te rijden. Een groep genodigden sloot hiermee het werk af van de projectgroep Cultuurhistorie, die vorig jaar startte met het inventariseren van de CH-waarden. Dit leidde tot de Profielschets CH, die naar verwachting in het najaar besproken zal worden in de gemeenteraad. Wethouder Joop van Nuijs wilde met de tocht benadrukken dat cultuurhistorie niet alleen de aandacht van de gemeente heeft, maar dat er méér is dan gedacht.

De foto toont een deel van het gezelschap op de Gortelse heide waar archeoloog Maarten Wispelwey uitleg gaf over celtic fields. Op voorstel van een van de deelnemers zal de mogelijkheid worden onderzocht om een deel te herstellen, zodat men zich beter kan voorstellen hoe deze raatvormige akkertjes eruitzagen. In Niersen werd geopperd het dorpje de status van beschermd dorpsgezicht te verlenen. Allen waren het erover eens dat de combinatie van archeologische monumenten in Niersen/Gortel, het sprengenstelsel, de Cannenburch en de Oosterhof in Vaassen, zo dicht bij elkaar gelegen, een uniek geheel vormt dat behouden moet blijven voor de toekomst.

KERSTTIJD

Lijda van den Bremen-Jonker

Voor u ligt een voordracht - door bovengetekende gehouden - tijdens een der 'Play Inn-dagen' van 2008 in de Grote Kerk te Epe. Van harte nodig ik u uit om in de kersttijd van 2009 - in gedachten - in een der banken van dat mooie oude gebouw plaats te nemen, en neem ik u mee naar een winter van weleer.

*Een nieuwe lente, een nieuw geluid.
Maar dat duurt nog wel even.
Het oude jaar is nog niet uit
en het nieuwe komt tot leven.
De herders zijn weer in het veld
waar ieder schaapje wordt geteld.*

*En door de bomen scheen de maan
gelijk voorgaande jaren.
En na de sint kwam de kerstman aan,
omringd door engelenharen.
De wijzen reisden weer van huis
zoals voorheen - en straks weer thuis?*

*De kerstboom glanst weer als vanouds
met slingers en met ballen.
En wij... wij mogen met elkaar
straks weer eens af gaan vallen.
Daar houden we de moed maar in,
al valt 't niet mee in het begin.
En elke dag komt op de buis
de honger even in ons huis.*

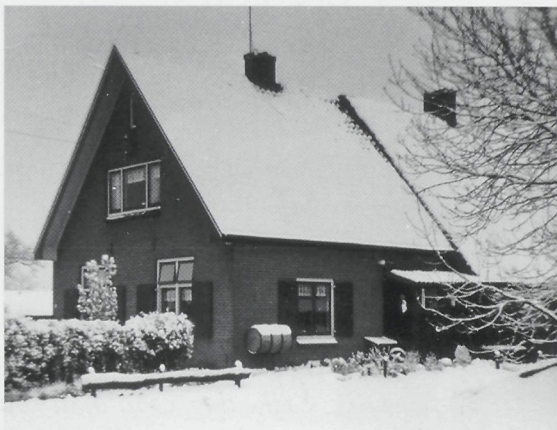
*En hier, in deze oude kerk,
mag ik eventjes praten,
van de oude en de nieuwe tijd.
En als we elkaar verlaten,
over ruim een minuut of tien,
denken we eventjes - misschien:
'Wat was het fijn om je te zien.'*

***Herinnering is as een olde jas;
iej bint zo bliej as een kiend a'j em weerumme viendt.***

Dit zijn zomaar een paar regels die oom Bertus van den Bremen eens opschreef en die, denk ik, heel waar zijn. We hoeven er ons niet voor te schamen, want ieder van ons heeft wel zo'n oude jas waar hij af en toe in weg wil kruipen. Als ik in gedachten mijn bijna 60 jaar oude duffelse jas opzoek, ruik ik niet alleen de geur van suikerbieten en de koeien op de deel achter onze woonkeuken, maar ook die van een bescheiden takje dennengroen, gestoken tussen wat rode tulpjes, cyclamen en eau de cologne. Het is 23 december... de verjaardag van opoe... en voor mij zijn deze dag en het kinderkerstfeest op de tweede kerstdag in deze mooie oude kerk onverbrekelijk met elkaar verbonden.

Gehuld in haar zondagse omslagdoek en het ponnetje rijkelijk besprenkeld met 4711 zat deze 'moeder' van de familie als een stralende bloem in haar ledikant te wachten op wat deze dag geven zou. In de middag zou het huis gevuld worden met de stemmen van de vele neven en nichten die kamer en keuken overvol maakten tijdens het jaarlijkse bezoek aan hun Lijda-meuje. Ook andere oude bekenden kwamen die dag van ver om haar geluk te wensen met deze hoogtijdag. Eenmaal hebben we aan het einde van zo'n dag 80 mensen geturfd. De bakker had het er maar druk mee. Nog zie ik de houten gebaksdozen met daarin heel roze taartjes, versierd met intens zoete crème en een klein zilveren pilletje erop.

Met de jaren groeide het respect voor mijn moeder, die deze feestdag - sinds opoe op haar tachtigste bij ons in huis was komen wonen - feilloos organiseerde. Daarbij liep ze zich het vuur uit de klompen, want iedereen kon natuurlijk blijven mee-eten. De volgende dag moest er compleet 'rechtdag' gehouden worden en op kerstavond werd de kerstboom, die het hele verdere jaar bij het moddergat achter het

Het ouderhuis in Zuuk

kookhuis stond, gezet en door haar opgetuigd met dezelfde slingers, ballen en klokjes die nu de boom in ons huis nog sieren.

Het waren goede dagen die een mens, diep in zijn hart, bewaart.

Het mooiste moment van de 23e december was de morgen, waarop de dag nog in heel zijn blank verwachten voor ons lag. De eerste bezoeker was meestal de postbode voor het onvermijdelijke kopje koffie met *krentestoete*, dat bij het bed van de jarige genuttigd werd. Na opoe van harte gelukgewenst te hebben, gaf hij haar de vele brieven en kaarten in handen 'um temee te leazen'. En zo trek-

ken de namen van Bruynes, Jonker en Dijkslag aan me voorbij. Deze laatste zie ik nog zo de kamer binnenkomen met een grote kunstroos op de pet, luid zingende: *'Lang zal opoe leven...'* Toen was ze toch al 90.

In de dagen ervoor waren veearts De Lint en dokter Mijs meestal al op bezoek geweest, waarbij opoe tegen de eerste - toen deze tijdens een kroonjaar een fruitmand gestuurd had - verzuchtte: *'A'j dat temee ma niet op de reaking van Willem zet.'* Een regelmatig bezoek van dominee Ter Braak stelde ze ook zeer op prijs, maar het weerhield er haar niet van om te zeggen: *'Ik vinne et heel fijn da'j d'r bint, dominee, ma bid ma niet te veule. Loate wule ma gezellig met mekare praten.'* Ze konden het uitstekend met elkaar vinden.

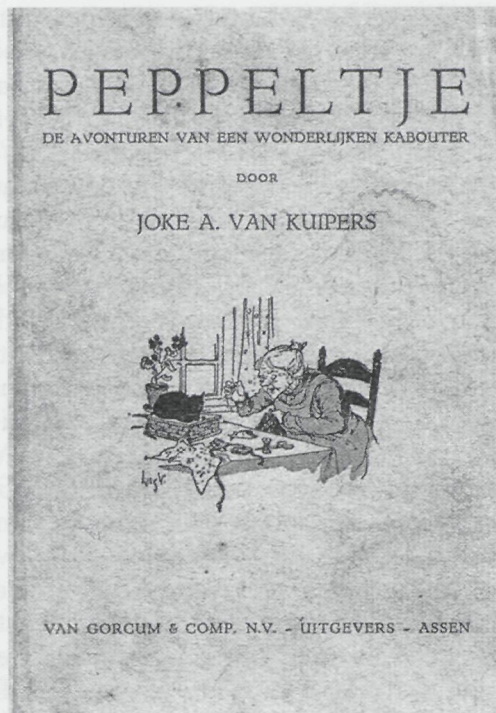
Zo kwamen ze allemaal bij ons over huis: van wegwerker tot veldwachter, van de vroegere kampeerders tot 'de familie' uit Tongeren, van de oude burens daar tot de nieuwe burens in Zuuk. Vanaf het beklede aardappelkistje aan het voeteneind van het bed, waarin opoe bijna 18 jaar gewoond heeft, leunende in een vracht kussens tegen een - door buurman Vijge gemaakte - verstelbare ruggensteun, heb ik ze allemaal voorbij zien komen. Tot op de dag dat ze in een laatste, reeds lang klaarliggend, ponnetje aan haar laatste reis begon. Haar oude voeten gestoken in een paar witte, door haarzelf gebreide kousen, want: *'Iej kunt tenslotte niet op oe blote voeten bie oe schepper ankommen.'*

Och opoe, ik geloof dat dit best gekund had.

Interieur Grote Kerk rond 1955
(foto: Streekarchief Epe Hattem Heerde)

Denk ik aan het kinderkerstfeest in mijn jeugd, dan zie ik de preekstoel nog op zijn oude plek onder het orgel, binnen een lage houten omheining. Midden voor het gangpad was het hekje. De kerstboom stond in volle luister op dezelfde plek als nu, en de kaarsjes brandden en flakkerden in de tocht. Tijdens het jaarlijkse kerstspel stonden herders, wijzen en engelen bij de preekstoel te wachten rondom het met stro gevulde kribje dat klaarstond voor het Kind dat was voorbestemd om het wereldlicht te wezen. Vanuit de gerfkamer naast het koor kwamen Jozef en Maria, vermoeid lopende na hun lange reis, door het middenpad. En altijd hoopte ik maar dat er een echt kindje in de kribbe zou liggen. Op een grote tafel achter in de kerk lagen de presentjes te wachten naast de chocoladekransen, gevuld met fondant, aan een roodkleurig lint.

Kerstboekjes uit de serie Akkerklokjes

Hoe verzorgd - in mooi papier gewikkeld met je naam erop - was het pakje dat je pas thuis mocht uitpakken... en toen luisterde je nog.

Thuisgekomen liep ik met mijn schat regelrecht door naar de kamer, waar opoe al lag te wachten. Uitnodigend sloeg ze de dekens aan de kant: *'Kom má bie mien onder de deakens, mien kiend.'* Och, wat was het heerlijk om samen met haar, mijn voeten lekker warm tegen de, in een oude kous gestoken, ijzeren kruik, het pakje open te maken. Bij een kalender had de grote bobbel op de voorkant de inhoud al verraden, maar was het een plat pakje... Oh, wat een geluk... een boek!!!

Later - het was nog vroeg op de avond - als het werk op de deel gedaan was, werden de kaarsjes thuis ontstoken. Hoewel hij het niet halen kon bij de mooie grote boom in de kerk, genoten we toch van de kleine lichtjes in de wiebelige, met een knijper vastgemaakte houders (de emmer met water en spons stond minder romantisch dicht in de buurt, want je wist tenslotte maar nooit).

En de oude Lijda las het kerstverhaal voor.

Ik wil er geen dominee mee tekortdoen, maar door haar vertellen zag ik Maria en Jozef bij ons in een warme hoek op de deel bij het kalverhok zitten.

Ze vertelde van de kleine herdersjongen die zijn enige hemd - gemaakt door zijn moeder - over het kindeke lei om het te beschermen tegen de bittere kou (en wat wilde ik graag ook zo goed wezen, maar dat valt niet altijd mee).

Een diepe indruk maakte ook de legende van de kerstrozen, waarin verteld wordt dat, wanneer de velden ermee vol staan, er wezenlijk vrede zal komen. We moeten die lieve witte bloem maar blijven planten, koesteren en hopen...

Een laatste bezoek op een van die winteravonden van weleer wil ik u niet onthouden. Het zal na negenen geweest zijn. In deze tijd begint voor velen de avond dan pas, maar opoe was nog van de oude stempel. We hadden de vertrouwde tik van haar brillette in de vensterbank al gehoord en wisten dat ze - met pepermuntje en al - inmiddels in 'rustland' moest wezen. Wij zaten in de keuken te luisteren naar de radio, waar de wekelijkse 'Bonte dinsdagavond-trein' aan ons voorbijtrok, toen een brommend geraas op het tuinpad vertelde dat er bezoek in aantocht was. De buitendeur ging open en, vergezeld van een enorme koudegolf, kwamen er een leren jas en kap binnen. De kap zei: *'Goeienoavond samen, is opoe nog wakker?'*

Het was de welbekende stem van Aalt van Vemde.

Voor de niet-ingewijden onder u zal ik even in het kort vertellen wie Aalt was. Dat zal niet meevallen, want deze in Wissel geboren boerenzoon was een zeer veelzijdig mens. Hoewel vader Driekus graag gezien had dat zijn zoon zou gaan studeren, leefde in Aalt het verlangen om in de voetsporen van zijn vader te treden. In de crisisjaren vóór de Tweede Wereldoorlog was er echter geen droog brood te verdienen in het kleine boerenbedrijf. Na een tijd bij de Landbouwcoöperatie in Epe in dienst te zijn geweest als pluimveeselecteur begon Aalt in de bossen van Wissel een kippenfokkerij, waarbij hijzelf ging wonen in een hut. Door de oudere Epenaren werd hij wel 'de kluizenaar' genoemd. Deze naam kreeg hij niet alleen wegens zijn manier van leven, maar ook omdat hij in het bos godsdienstige gesprekken hield en begon met declameren.

Aalt trouwde met Jenny Mulder van de Tongerenseweg. Ze zouden samen acht kinderen krijgen. Mede door de Tweede Wereldoorlog werd het met de kippenfokkerij niets. Aalt kwam in het verzet terecht. Na in 1942 opgepakt te zijn met een paar joden, zou hij te werk gesteld worden in Duitsland, maar Aalt dook onder in de diepe bossen achter Wissel. Zo heeft hij ook een tijd op Tongeren geleefd in een hol onder de grond, niet ver van het huis van mijn grootouders. Ik heb begrepen dat opoe dan in de avond het bos in schommelde met een pannetje eten voor Aalt. Gezien de afstand was dat voor haar een hele tippel, waarbij ze nog een keer verdwaald is ook.

Dit waren ook de jaren waarin bij Aalt de gedachte groeide om later - als de oorlog eens voorbij zou zijn - een plek te creëren waar rust en ruimte waren voor de moderne opgejaagde mens. Het werd 'De Remboe'.

Zijn Remboe, met een honderdtal eenvoudige stenen en rieten huisjes en zijn grotendeels uit zwerfstenen opgebouwde kantine, die aan zo'n 500 mensen plaats bood. Hier was het dat Aalt zijn wekelijkse voordrachten hield. Zelf opgeleid door een voordrachtskunstenaar en actief in de V.C.J.C., had hij een heel eigen programma met niet alleen verhalen van Selma Lagerlöf, Henriëtte van Eyk en Tsjechov, maar ook sprookjes van Andersen en Bomans.

Tijdens de lange winteravonden trok hij er met zijn motor op uit om bij verschillende mensen in de omgeving deze verhalen zodanig voor te bereiden dat hij er als het ware inzat. Een van die mensen was mijn grootmoeder.

Het probleem - voor deze bewuste avond - was echter dat we opoe eerst wakker moesten maken. Terwijl Aalt in de keuken achter een kop koffie met mijn vader zat te praten, kreeg opoe de tijd om 'in 't fatsoen' te gaan zitten. En ook al mopperde ze wel een beetje: 'Wat dut die keerl 's oavends zo late een fetsoenlijk mense nog wakker te maken...', ze genoot ervan.

Naast het 'Wat vertel iej dat mooi, mien jonge' schroomde ze niet om commentaar te geven wanneer ze dat nodig vond. Aalt hechtte daar beslist waarde aan, want hij achtte haar zeer hoog. En op mijn plekje achter op het bed gezeten hoorde ik zo al heel jong de sprookjes van Andersen en van Bomans. Terugkijkende op die tijd beschouw ik het als een groot voorrecht dat ik deze avonden heb meegemaakt. Als ik mijn ogen sluit, zie ik het beeld van de oude vrouw in haar ledikant met deze vertellende, boeiende man in het warme schijnsel van een enkele kaars. Want ook hier hechtte Aalt aan.

Die avonden zijn vergleden in de tijd. Gelijk de zomeravonden in de kantine op De Remboe, waar Aalt zat... zo boeiend... zo vertellend... zijn publiek bespelend met zijn stem... zijn mimiek en zijn handen... Ja, dat kan ik u niet geven.

Maar door middel van een kleine vertelling van Godfried Bomans, de sprookjesverteller bij uitstek, wiens verhalen Aalt zo graag doorgaf, wil ik hem een weinig bij u doen herleven.*

Aalt overleed in april 1965.

Aalt van Vemde (foto: familie Hey-van Vemde)

* Bovenstaande voordracht werd afgesloten met het verhaal 'Een witte Kerst' uit Godfried Bomans' Groot sprookjesboek.

OPROEP

Hebt u gegevens over uw (voormalig) huis of boerderij in de gemeente Epe? Ons 650e lid, de heer Hans Bekamp, wil alle gegevens verwerken in een databank. Het doel is een totaaloverzicht van alle woningen en hun geschiedenis. Allerlei gegevens zijn welkom: namen van vorige bewoners, kadastrale nummers en/of oude huisnummers. Vooral dat laatste kan helpen, want tot ver in de 20e eeuw hadden de straten nog geen naam en werkte men met wijk- en huisnummers (bijvoorbeeld B 16). Aangezien de omnummering van nummers naar straatnamen en nummers verloren is gegaan, kan door het overzicht het onderzoek een stuk gemakkelijker verlopen. Zijn mailadres: hansbekamp@hotmail.com.

OFFICIEEL VERSLAG VAN DE VERGADERING VAN DEN TIJDELIJKE GEMEENTERAAD VAN EPE (2)

Dank zij de heer J. Stel uit Heerde kwamen wij in het bezit van de eerste Nieuwjaarsrede van burgemeester Diepenhorst na de Tweede Wereldoorlog. In het eerste deel van de toespraak had burgemeester Diepenhorst het met name over het verloop van de Tweede Wereldoorlog, de BS, NSB'ers en collaborateurs. In dit tweede deel kijkt hij 'over de grenzen heen' naar de wereldsituatie, terwijl het derde en laatste deel is toegespitst op aandacht- en verbeterpunten in onze eigen gemeente.

Geest Ned. Volk

Maar hoe is nu in het algemeen de houding van het Nederlandsche volk geweest? Want er is ongetwijfeld een vreeslijker bezoeking zelfs dan de oorlog en er is een schandelijker schuld, n.l. dat men zich het laatste restant gerechtigheid en menselijkheid in het publieke leven laat ontnemen (Miskotte). De Duitse uitdaging tot een kruistocht tegen het Christendom moest aanvaard. Het is zonder twijfel voor het Nationale leven van hooge waarde dat deze ongelijke strijd niet is gemen-

Allereerst moeten wij erkennen, dat de zucht tot geldverdiene wel één der meest sprekende, zoo niet de meest opvallende, nationale karaktertrek, men mag wel zeggen nationale ondeugd, is. Het kunnen geld verdienen van de Duitschers bracht wel in heel veel gevallen automatische blindheid mee voor het doel waarvoor men werkte of zijn producten verkocht. Ik denk b.v. nog aan de groep die zich verdrong rondom de Winterhulp-loterij hier op de markt.

Mensen die er niet aan zouden denken iets in een Winterhulp-bus te stoppen, hadden plotseling geen enkel principieel bezwaar meer om een lot voor hetzelfde doel te koopen nu daar een kans op winst aan verbonden werd. De koers van de gulden zal zeker nooit zoo laag dalen als de gretige wijze waarop in Nederland maar al te veel mensen van hoog tot laag bereid waren deze te vergaren.

In de tweede plaats moeten de nationale kletszucht en nieuwsgierigheid gesignaleerd. Hoe onwaarschijnlijker of sensationeeler een gerucht, des te gretiger vertelde men het over. Waarschijnlijk psychologisch te verklaren als een soort zelf-opvijzeling, als het stereotiepe verweer tegen een permanent gevoel van eigen onwaarde. Het is haast een paradox dat onze natie tot een eenheid is gevormd door iemand die den bijnaam 'de Zwijger' voerde. Als er iets nieuws te vertellen of te zien viel, leek het wel of alle waardigheid wegviel. Als er Duitse troepen door onze dorpen trokken of de Jeugdstorm demonstratief

aan het oefenen was, stond het steeds vol belangstellenden, wier nieuwsgierigheid blijkbaar te groot was voor een stijlvol de rug toedraaien. Gebrek aan stijl, fierheid en zelfdiscipline zijn helaas ook dikwijls in het verleden kenmerkende fouten van den Nederlandschen volksaard geweest.

Het boycotten van de Deutsche propaganda in de bioscoop werd door velen gedurende 5 jaren principieel en terecht volgehouden, maar voor de groote massa bleek dit offer aan de nationale zaak veel te zwaar.

In de derde plaats kan nog gewezen worden op de nationale kankerlust, die door velen werd verward met een principieel standvastig verzet, waar het echter niets mee gemeen had. Na de bevrijding veranderde er aan het gekanker heel weinig, alleen waren het nu in de plaats van de Duitschers de Canadeezen of de B.S. of de Regeering, die het ontgelden moesten. Wie zoo bewust of onbewust ontevredenheid zaait en onze volkseenheid aantast is de bevrijding eigenlijk niet waard. Het ontbreekt er nog maar aan, dat iemand durft te zeggen bij een of andere futiliteit 'wij hadden het warempel onder de Duitschers nog beter', maar wie dat ooit zal uitspreken en daarmee zal toonen niets van den geestelijken daemonischen achtergrond van de vijandelijke ideologie begrepen te hebben zal zichzelf daarmee tegelijk aan de algemeene verachting prijsgeven. De nuttigste vorm van critiek, de zelfcritiek, is in ons land nog heel weinig ontwikkeld.

Zuivering

Het is dan ook geen wonder dat de zuivering één van de meest besproken vraagstukken in ons land is geworden en gezien de trage afdoening der gevallen voorloopig nog wel zal blijven. Twee dingen kunnen wij nog wel constateeren. Wij zijn allemaal onzuiver al zijn wij nog zoo gezuiverd, wij weten maar al te goed dat wij niet in alle situaties naar buiten en vooral naar binnen steeds de juiste houding hebben aangenomen. Wij zijn allen tekort geschoten. Dat is één. En ten tweede blijkt meer en meer dat bij de zuivering zooveel onzuivere motieven een rol hebben gespeeld, dat hoe spoediger onpartijdige instanties een uitspraak doen hoe beter de gerechtigheid in Nederland is gediend. Het is aan den eenen kant jammer, dat een strafbepaling op het doen van valsche beschuldigingen uit concurrentie, politieke partijstrijd, enz. niet is opgenomen. Maar anderzijds was dan het aantal processen waarschijnlijk heelemaal niet meer te overzien geweest.

Voorzover wij het nog niet beseffen is wel dit gebleken, dat ook ons volk niet bestaat uit enkel helden en verraders, maar in meerderheid uit middelmatige menschen, niet zwak of slecht genoeg voor het één en niet moedig of groot genoeg voor het ander. Het verzet van ons volk als geheel heeft bestaan uit een stilzwijgende sabotage en ontduiking van alle mogelijke maatregelen. Volledige onbekendheid, eerst met den oorlog en later met de mentaliteit en oogmerken van den bezetter, deed ons vruchteloos en onzeker zoeken naar één nationale principieele houding. Een tweede keer, waarvoor God ons sparen moge, zouden wij zeker heel anders reageren.

Als meest typische weerspiegeling van het Nederlandsche volk kunnen blijkbaar de ambtenaren beschouwd worden. Een opinie-onderzoek over de houding der verschillende bevolkingsgroepen in den oorlog plaatste hen onder de predikanten, geestelijken, studenten en doktoren maar boven de arbeiders, rechterlijke macht, fabrikanten en aannemers.

De opvattingen over wat in de bezettingstijd al dan niet oirbaar is geweest, loopen sterk uiteen. Tijdens den oorlog bleek reeds dat er dikwijls een groot verschil lag tusschen het critiseeren van de houding en beslissing van anderen en wat men zelf deed bij een gelijke situatie.

Men kan vaststellen, hoe wij 'in het algemeen' behooren te handelen, maar zoodra wij in feite stelling moeten kiezen, onze houding moeten bepalen, kan dit alles ons begeven.

Het gebrek aan algemeene normen, afgezien of de opstelling daarvan mogelijk was, bij het verzet deed zich al even sterk gevoelen als later bij de zuivering. Het ideaal zooals neergelegd in de door de Regeering in 1937 opgestelde en in 1940 achtergelaten Richtlijnen, (gebaseerd op het Landsoorlogsreglement), waarin er werd op aangedrongen dat niemand zich zou laten gebruiken voor

eenig werk, dat de oorlogvoering tegen het eigen land bevoordeelde, werd vanaf den eersten dag geschonden, waarschijnlijk zoowel uit onbekendheid met deze voorschriften als uit een tekort aan onderscheidingsvermogen en moreel besef en een teveel aan materieele winzucht. De ambtenaren hadden in deze Richtlijnen de opdracht in het belang der bevolking zoolang mogelijk op hun post te blijven. Dat deze opdracht voor velen zeker niet de gemakkelijkste weg was, kan ik zelf getuigen, daar ik onder vond, dat de jaren waarin ik mijn ambt nog kon waarnemen, aanmerkelijk zwaarder waren dan de jaren waarin ik, onder uiterlijk heel wat moeilijker omstandigheden, van de regeering m.i. terecht het standpunt gediskwalificeerd van die ambtenaren, die meenden in iedere omstandigheid te kunnen blijven 'omdat zij toch ook nog

Werkkamer van burgemeester Diepenhorst in het 'oude' gemeentehuis

zooveel goed konden doen'. Vooral in de hogere regionen stond er nog iets anders, iets nog belangrijkers op het spel dan het onmiddellijke belang van de bevolking. Het particuliere belang moest hier wijken voor de groote taak van strijdend Nederland.

Iedere Nederlander had den plicht niet alleen in zijn hart fel anti-nationaal-socialist te zijn, maar dit ook in zijn optreden naar buiten te toonen. Zoo mogen wij ook, geloof ik, de taak van de zuivering niet beperkt zien om uit te maken wie pro-Duitsch is geweest, maar ook tot hen die hun anti-Duitsche gezindheid alleen in hun nauwe vriendenkring, en dan nog alleen met woorden, lieten blijken en die niet actief genoeg deelgenomen hebben aan het bovengrondsch of ondergrondsch verzet. Hierbij zal echter niet zoozeer als criterium een of ander incidenteel geval maar de som der gevallen, de geheele houding tijdens den bezettingstijd, mogen gelden. Maar het spreekt vanzelf dat aan de hoogst geplaatsten, die nu eenmaal het voorbeeld moeten geven en de leiding moeten nemen, hierbij veel zwaardere normen mogen aangelegd worden dan aan den gemiddelden burger.

Maar de norm die m.i. aan allen gesteld mag worden is deze: dat men niet vrijwillig de oorlogvoering van Duitschland tegen de Geallieerden, waaronder ook ons eigen land, bevoordeeld heeft. Wie dit gedaan heeft is schuldig en zal zich voor het gerecht moeten verantwoorden van hoog tot laag, van N.S.B.'er tot z.g. 'goede Nederlander', hetzij werkgever hetzij werknemer, hetzij hij vrijwillig gewerkt heeft ver af in Duitschland of dichtbij zooals hier b.v. in de Legerplaats Oldebroek of thuis.

Daar tegenover mag ik ook niet nalaten te vermelden de velen, die hun beginselen boven de broodvraag stelden en die de ongetwijfeld dikwijls heel moeilijke beslissing namen liever principieel en dikwijls gebrek lijdend, onder te duiken dan, zij het ook gedwongen, voor den vijand in Duitschland of in Nederland te gaan werken of een 'Ausweis' te accepteren, en hen die deze menschen verzorgd hebben. Laten wij steeds dankbaar blijven voor de fierheid en ruggegraat, getoond door de dikwijls heel weinig kapitaalachtige onderduikers. Ik hoop, dat wat zij voor hun land gedaan hebben, evenmin vergeten zal worden als het prachtige werk van het actieve verzet. Moeten wij dus constateeren, dat de Deutsche bezetting, die ons land veel ernstiger teisterde dan de Fransche tijd of de Spaansche overheersching en ons volk voor veel moeilijker principieele beslissingen stelde, er grootendeels in slaagde Nederland in te schakelen ten bate van de Deutsche oorlogvoering, met trots en fierheid mogen wij ook getuigen dat het tweede groote doel van den bezetter, het nazificeeren van ons land, volslagen is mislukt. Nederland is aan zijn aloude reputatie het klassieke land van de gewetens- en godsdienstvrijheid te zijn, volledig trouw gebleven.

P.O.D.

De moeilijke taak van de eerste schifting, wie er voor interneering in aanmerking kwam, was toebedeeld aan de Politieke Opsporingsdiensten. Het was natuurlijk niet geheel te vermijden, dat er in die eerste roezemoezige dagen

wel onschuldigen gevangen genomen zijn en ook lopen er nog wel mensen rond, die wij een poosje interneering wegens collaboratie of pro-Duitse gezindheid gegund zouden hebben. Maar evenals bij het vraagstuk der zuivering en het optreden der Binnenlandsche Strijdkrachten zijn wij heel dankbaar, en ook wel een beetje trotsch, dat in onze gemeente ernstige uitwassen niet zijn voorgekomen.

Het werk van den P.O.D. werd ernstig bemoeilijkt door het gebrek aan medewerking van het publiek. Als er een N.S.B.'er voorloopig, in afwachting van zijn berechting door het Tribunaal, wordt vrijgelaten, schreeuwt iedereen moord en brand, maar zakelijke en ondertekende inlichtingen aan den P.O.D. wil niemand geven. Men roddelt en lastert, maar ...'ik wil de zegsman niet wezen.' Reeds voor den oorlog was dit verschijnsel internationaal bekend als een schromelijk gebrek aan verantwoordelijkheidsbesef (*'l'horreur de la responsabilité'*). Men beseft niet, dat het eenvoudig vaderlandsche plicht is wat men weet, ter kennis van de bevoegde instanties te brengen. Wil er recht gedaan kunnen worden in Nederland, dan is het noodig, dat iedereen zonder opsmuk maar ook zonder iets achter te houden zijn ervaringen mededeelt. Geen geruchten verspreiden, maar zelf naar den P.O.D. gaan.

Een ander opmerkelijk verschijnsel is dat men overal critiek hoort, dat er nog zooveel mensen rondlopen, die gevangen genomen hadden moeten worden, maar niet zoodra wordt er iemand gearresteerd of het stroomt brieven en petities waarin om invrijheidsstelling wordt verzocht, omdat de betrokkene nooit iemand kwaad gedaan heeft, ondanks zijn afwijkende politieke gevoe-

De burgervader in de raadzaal

lens, zelfs (!) al heeft hij bepaalde illegale handelingen van zijn burens en vrienden niet direct aan de Landwacht of S.D. verklapt en misschien zelfs wel eens een onderduiker, waarschijnlijk na September 1944, in huis gehad. Deze individuele disculpatie tegenover de collectieve haatgevoelens is zeer opmerkelijk. 'Het' individu 'de' N.S.B.'er in het algemeen wordt gehaat, maar den mensch die men kent wil men van dien algemeenen haat uitzonderen, zonder het inconsequente daarvan te beseffen. Ik zou niet graag willen beweren, dat hiermede alle binnenlandsche problemen zijn besproken, maar waar het hier vraagstukken betref, die ook bij ons dikwijls besproken worden en waarover nog veel misverstand heerscht, meende ik bij deze gelegenheid mijn meening wat uitvoeriger te mogen uitspreken.

Indonesië

Het is volstrekt onmogelijk te spreken over wat Nederland beroert zonder iets te zeggen over dat deel van ons Rijk, dat in Azië ligt. Voor een niet-deskundige, die bovendien geen begrip heeft van de Oostersche gedachtenwereld, is het onmogelijk te beoordeelen wat de wensch van de ontelbare, zoozeer verschillende volken, die men onder den verzamelnaam Indonesië samenvat, ten opzichte van hun verhouding tot Nederland, is. Ik wil hier als algemeene richtlijn slechts citeeren wat een vooraanstaand lid van de S.D.A.P. hierover dezer dagen schreef: 'Wij zijn kennelijk niet rijp voor de groote worp, die noodig is om onze verhouding tot Indonesië waarlijk nieuw op te bouwen. En Indonesië is kennelijk niet rijp voor de volslagen eigen souvereiniteit, die alleen een dwaas na drie koloniale eeuwen van den eenen dag op den ander als een fenix opstijgende uit dezen oorlogsbrand verwachten kan.' (Mr. G.H. Slotemaker de Bruïne in: 'In de waagschaal', 12 Januari 1946.)

Wij willen alleen bidden, dat alle daden van geweld zoo spoedig mogelijk ophouden en dat de volken ook daar tot overeenstemming mogen komen en elkander nog lang tot zegen mogen zijn.

U.N.O.

Nu wij de grenzen van het vaderland toch overschreden hebben, mogen wij niet nalaten te vermelden, dat de internationale staatkunde die jaren voor ons als door een scherm aan het oog onttrokken was, thans weer voor het voetlicht der wereld is getreden. Ook in onze kleine gemeente willen wij het uitspreken, dat onze oogen vol verwachting gevestigd zijn op de Organisatie der Vereenigde Volkeren en hun vaste wil met vermindering der fouten van den Volkenbond, de gerechtigheid en het onderling begrip, die het nationale leven moeten beheerschen, ook in de verhouding der Staten te doen zegevieren.

Nu onze beschouwingen zich aldus hebben uitgestrekt tot het geheele rond der aarde, is het zaak spoorwegs terug te keeren tot de engere gemeenschap, waarover gij en ik de verantwoordelijkheid tot het bestuur hebben aanvaard. Over onze gemeente kan ik U thans, nu na $\frac{3}{4}$ jaar sinds de bevrijding de toestand enigszins is gestabiliseerd, het volgende overzicht geven.

Na twee dagen van onzekerheid of de Duitsche troepen werkelijk voor goed waren teruggetrokken, kregen wij op 19 April het officieele verlot van de Geallieerde Legerleiding de geheele gemeente als bevrijd te beschouwen.

Nog een kiekje van de Gemeenteraad

Hoewel er natuurlijk een spontane ongeorganiseerde feeststemming zich van ons allen meester maakte, was het toch of wij niet met één slag al het doorge-
maakte van ons af konden zetten, of wij maar langzaam konden wennen aan
de vervulling van dat waar wij 5 jaren naar verlangd en voor gebeden hadden.
Buitengewoon heeft mij getroffen, dat in de eerste maanden allerwege werd
gevoeld en uitgesproken, dat voor een meer georganiseerd feestbetoon geen
aanleiding bestond, eerst zoolang de westelijke provincies niet bevrijd waren
en daarna voor dat ook voor onze landgenooten in Indië de oorlog zou zijn
afgelopen. Toen tenslotte de geheele Tweede Wereldoorlog was geëindigd in
een volkomen nederlaag voor de aanstichters, eigenlijk veel vroeger dan wij
hadden durven hopen, konden wij op 30 en 31 Augustus min of meer officieel
onze blijdschap en dankbaarheid uiten. De dorpen van onze gemeente waren
op bijzonder smaakvolle wijze versierd en ook daarna getuigden allerwege
georganiseerde buurtfeesten van de ernstige en tegelijk vroolijke wil tot een
nieuwe saamhoorigheid.

Dat saamhoorigheidsgevoel bleek ook uit velerlei actie tot hulpverlening op
verschillende terreinen. Volledigheid is hier onmogelijk, ik moge volstaan met
te herinneren aan het vele werk vooral in de eerste maanden verricht door
Nederlandsch Volksherstel, de semi-officieele organisatie, die tot taak had het
werk der vele vroegere liefdadigheidsverenigingen waar te nemen tot dat
deze dit zelf weer ter hand zouden kunnen nemen. Ik herinner U hier alleen
uit den eersten tijd aan het vele werk verbonden aan het ontvangen der uit
Duitschland terugkeerende landgenooten, dikwijls van alles berooid, aan wien
getracht werd duidelijk te laten blijken hoe wij allen met hen hadden meege-

leefd en hoe welkom zij weer waren in het Vaderland. En uit den lateren tijd noem ik de bijzonder geslaagde actie voor het getroffen Dinxperlo in Vaassen en voor Velp in de andere dorpen; in het dorp Epe geslaagd, ook dank zij de belangelooze hulp van vrijwel alle buurtverenigingen, die hiermee krachtdadig demonstreerden dat het saamhorigheidsgevoel in Nederland niet beperkt mag blijven tot het feit, dat men in dezelfde straat of buurt woont. Dankbaar wil ik ook afzonderlijk vermelden het groote aantal jongeren, dat gehoor gaf aan den oproep van de Regeering zich te melden voor den militairen dienst. De hedendaagsche jeugd heeft thans werkelijk kansen als nooit tevoren. En ik geloof, dat hun beslissing niet alleen voor hen zelf goed is geweest, maar ook is de belangrijkheid van de plaats die Nederland thans in de volkerenbond zal kunnen innemen, naar mijn vaste overtuiging recht evenredig met het aantal jonge menschen, die niet bij moeders pappot blijven, maar hun toekomst, voor goed of tijdelijk, buiten de Nederlandsche grenzen durven zoeken.
(Wordt vervolgd)

CULTURELE MARKTEN EN AMPT EPE

Ook dit seizoen hebben bestuursleden van Ampt Epe bij toerbeurt weer de promotiekraam bemand op diverse markten in de gemeente Epe. We noemen: de Boerenmarkt op Hagedoorns Plaatse in Zuuk, de Pleinmarkt in Epe, de Jaarmarkt in Vaassen en het Koefeest in Oene. Ook waren er promotietafels aanwezig tijdens de filmavond in Emst en de lezing/excursie in Oene.

Veel mensen hebben we aan de kramen begroet, zowel leden als niet-leden, en er ontstonden vaak spontane gesprekken die tevens leidden tot het aansluiten bij onze historische vereniging.

Dit jaar is ervoor gekozen om een actiepakket aan te bieden als welkomstgeschenk voor ieder nieuw lid dat zich zou aanmelden bij een van de kramen.

Na gebleken succes gaat de vereniging hier ook het komende jaar meedoor.

NAJAARSEXCURSIE OENE

Eef Brummel

Op zaterdag 31 oktober jl. vond de traditionele Najaarsexcursie van Ampt Epe plaats, ditmaal in Oene.

In café-restaurant Dorpszicht kon voorzitter Evert de Jonge ruim vijftig belangstellenden welkom heten voor de inleiding op de excursie. Deze werd op enthousiaste wijze verzorgd door Maarten Wispelwey, recentelijk werkzaam als regioarcheoloog van de Noord-Veluwe, specifiek voor wat betreft de middeleeuwse archeologie.

Speciaal voor de gemeente Epe is het Bureau Tauw momenteel op bouwkundig en archeologisch gebied actief. Dit heeft geleid tot het cultuurhistorisch beleidsplan van de Gemeente. In het kader van dit beleidsplan is er een inventarisatielijst samengesteld van alle culturele en bouwkundige objecten in de gemeente Epe. Een viertal van deze objecten in Oene zal gedurende deze excursie worden bezocht. Aan de totstandkoming van de monumentenlijst heeft ook Ampt Epe een belangrijke bijdrage geleverd.

Op een aantal door Maarten Wispelwey getoonde reliëfkaarten van het grondgebied van de gemeente Epe zijn de zgn. celtic fields en vele grafheuvels uit de neolithische periode heel duidelijk te zien, evenals het feit dat een groot aantal grafheuvels (met name vanaf Niersen tot de plek van de huidige Grote Kerk in Epe) duidelijk op een rij liggen. Amateur-archeoloog

Cor van Baarle gaat uitgebreid in op dit verschijnsel in zijn recent verschenen boek *Handel en Wandel op de Veluwe*. Ook een zeer boeiend aspect in zijn boek is de theorie dat de situering van de grafheuvels mogelijk te maken kan hebben met zon- en maanstanden in diverse perioden in het jaar, zoals eveneens het geval is bij het Engelse Stonehenge.

Interessant is ook een kaart van de beroemde cartograaf De Man uit het begin van de 19e eeuw (de Franse tijd) waarop met behulp van toenmalige kerktorens op de Veluwe de diverse hoogteverschillen werden aangegeven. Op een meer recente kaart uit 1930 staat het tracé (ten westen van de gemeenten Apeldoorn en Epe) van de voorloper van de A50. Op deze kaart is ook al veel duidelijker de infrastructuur van de Veluwe weergegeven.

Op dit moment wordt er onder leiding van Maarten Wispelwey door de afdeling Archeologie van de Universiteit Leiden een viertal dicht bij elkaar gelegen grafheuvels onderzocht, gelegen op een terrein aan de Loolaan in Apeldoorn. In dit zgn. Grafheuvelproject worden onderzoek en restauratie op dezelfde wijze uitgevoerd als destijds (van 1908 tot 1911) grafheuvels werden onderzocht door de archeoloog Holwerda. Recentelijk is bij de Universiteit in Leiden een verloren gewaande kist met uitgegraven beenderen en andere vondsten uit de bodem van een grafheuvel uit die periode teruggevonden.

Het opgravingsgebied

Na de inleiding gaat de eigenlijke excursie van start en begeven we ons via de Marktstraat, Donselaarsweg, Boudewijnsweg en de Ida Pluckroosweg naar het opgravingsgebied.

Door begroeiing en overwoekering is hier niet veel meer te zien van een in 2008 uitgevoerd zgn. proefsleuvenonderzoek door het BAAC, een adviesbureau voor bouw- en archeologische cultuurhistorie.

Daarbij zijn sporen aangetroffen van een kleine agrarische nederzetting, bestaande uit erven en een twee-

à drielal boerderijen met waterputten. Deze worden gedateerd in de periode tussen 800-1200 n.C. Het is niet de bedoeling dat het gehele gebied zal worden afgegraven maar dat het vervolgonderzoek zich, na de planologische procedure, op een aantal specifieke werkputten zal richten.

Boerderij Het Klooster

We gaan terug naar de Donselaarsweg en dan de Kloosterallee in. Daar zien we de witte woonboerderij Het Klooster, restant van het voormalige middeleeuwse klooster Nazareth.

De stichting van het klooster Nazareth vond plaats in de 15e eeuw. De voor geschiedenis gaat echter terug tot de 11e eeuw, toen het kapittel van St. Marie onder andere landerijen bezat op de Oost-Veluwe. Vanaf 1295 vond er gronduitgifte plaats ten behoeve van uit te voeren ontginningen in dit gebied.

Maar waarom werd het klooster in Oene gesticht? De congregatie Broeders des Gemeenen Levens, gesticht door Geert Groote, was gesitueerd in Deventer. De in die periode opkomende textielindustrie begon veel concurrentie te ondervinden van de kloosterlingen in Deventer, vandaar dat onder andere in Oene (het latere klooster Nazareth) en Zwolle (het latere

Agnietenklooster) aanvankelijk een kapel met een zgn. broederhuis werd gesticht. Daar werden later een kruidentuin, molen en (zéér belangrijk!) een brouwerij aan toegevoegd.

In de 16e eeuw vond er ook ziekenverpleging plaats en werd er een weeshuis gesticht. Door schenkingen was het totale grondbezit van het klooster uiteindelijk zo'n 220 ha. In verband met de kerkhervorming werden de opbrengsten van het klooster vanaf begin 17e eeuw gebruikt voor het opleiden van predikanten. De kloosterlingen werden wel getolereerd, temeer ook omdat ze een zeer belangrijke maatschappelijke functie hadden. In de laatste periode waren er nog 22 kloosterlingen. De allerlaatste was Ida Pluckroos. Haar naam leeft nog voort in de Ida Pluckroosweg. Op de plaats van het klooster werd in 1900 de huidige boerderij Het Klooster gebouwd.

Boerderij Zuidwijk

We gaan terug naar de Donselaarsweg; bij de kruising met de Horthoekerweg zien we, op een kleine verhoging in het landschap, de van oorsprong middeleeuwse boerderij Zuidwijk. De geschiedenis van deze boerderij gaat terug tot aan de feodale periode, toen de Hertog van Gelre het goed, toen genaamd Südwieck, als leengoed in bezit kreeg. De eerste akte dateert uit 1400, toen de adellijke familie Steenbergen het in leen verwierf en het in bezit hield tot 1700. Daarna ging het leenrecht over naar de familie Marklof die het beheerde tot 1795, toen het leenstelsel werd afgeschaft. Daarna is het in bezit gekomen van de adellijke familie Hoekelom en vervolgens van andere families van adel, tot de adel uiteindelijk verarmde en het aan niet-adellijke families werd verpacht.

Korenmolen Werklust

Via de Horthoekerweg komen we uiteindelijk aan de Houtweg waar we na circa 300 m de korenmolen Werklust gaan bezoeken, het laatste object van onze excursie. Deze uit 1858 daterende korenmolen doet nog altijd dienst, dankzij de Stichting Behoud Korenmolen, die er met een enthousiaste groep vrijwilligers voor zorgt dat deze achtkantige korenstellingmolen nog steeds functioneert. Een van deze vrijwilligers is onze secretaris Hans Stakenburg, die ons op deskundige wijze wegwijs maakt om en in de molen. Deze molen was echter niet de enige molen in Oene. Aan de Eperweg stond eveneens een korenmolen, De Veldmolle genaamd, die in 1927 (al voor de tweede maal) afbrandde en nadien niet meer is opgebouwd. Vroeger had de molen een zeer belangrijke functie voor Oene en wijde omgeving. De boer dorste zijn eigen rogge en droogde het in zakken. Hij bracht dan iedere week een zak rogge naar de molenaar die het maalde, waarna het meel door de boer zelf naar de bakker werd gebracht die het brood bakte en dat weer aan de boer leverde. Voor een roggebrood van 6 kg had men indertijd circa 5 kg meel nodig. In 1984 is de molen op fraaie wijze gerestaureerd; op dat moment was deze al in het bezit van voornoemde Stichting. Wilt u de molen in bedrijf zien, dan kunt u daarvoor elke zaterdag terecht.

Hiermee kwam er een einde aan deze leerzame en boeiende excursie.

GESCHIEDENIS VAN DE ROOMS-KATHOLIEKE KERK IN EPE (3)

Dianne Hamer

Na de dood van pastoor Som in 1963 werd de leiding van de parochie waargenomen door kapelaan Sprengelink, die al vanaf oktober 1958 in Epe werkte. Opvolger van pastoor Som was pastoor H.J.W. Thielen, die zich bezig ging houden met het achterstallig onderhoud aan de kerk en de pastorie, en in het verlengde daarvan probeerde een oplossing te vinden voor het veel te kleine kerkgebouw. Architect Th. Hermans¹⁾ uit Utrecht kreeg de opdracht om plannen te maken voor verbouw of eventuele nieuwbouw van het kerkgebouw. Op 15 oktober 1964 werd op een parochieavond besloten tot nieuwbouw over te gaan, dit was verreweg de beste en voordeligste oplossing.

Pastoor Thielen schreef hierover in het *Veluws Nieuws* van 1966:

Toen op 12 november 1914 in de nieuwe R.K. gebouwd grotendeels uit eigen middelen van pastoor Bianchi, werd geconsacreerd door Mgr. Henricus v.d. Wetering, heeft men niet kunnen vermoeden, dat 60 jaar later deze kerk weer zou worden afgebroken. Op dit moment staat een nieuwe kerk gereed om geconsacreerd te worden door Zijne Eminentie Bernardus Kardinaal Alfrink. Hierbij dient vermeld te worden, dat het kerkbestuur deze kerk niet uit eigen middelen van de huidige pastoor heeft gefinancierd. Wel dient daarbij aangetekend te worden, dat de grootste schenking voor deze nieuwe kerk gedaan is door wijlen W. Gilles, in leven koster van onze kerk. De verkoop van een stuk land, geschonken door hem aan de kerk, bracht zestigduizend gulden op. Deze W.

Gilles was tevens goochelaar onder de naam Prof. Guillaume Williams, zoals te lezen in het gedenkboek der parochie van de H. Martinus 1903-1954 van wijlen de heer J.H. Niers. W. Gilles zal nooit gedacht hebben, dat met zijn geschonken grond zulke krachtoeren konden verricht worden. Reeds onder het pastoraat van pastoor B. Som begon men zich te realiseren, dat de in 1914 gebouwde kerk te klein begon te worden: 157 plaatsen zowel voor parochianen, als in de zomertijd door de grote toename van vakantie-parochianen. Naast het kerkbestuur werd een commissie opgericht om te onderzoeken hiervoor een oplossing te vinden. Het resultaat van hun werken was, dat reeds in 1963 Epe op de bouwlijst van het bisdom was te vinden. Nadat het kerkbestuur was uitgebreid, heeft het de taak van de kerkcommissie overgenomen. Dit was noodzakelijk omdat het kerkbestuur als rechtspersoonlijkheid kon optreden.

Architect Hermans maakte in 1965 een ontwerp voor de nieuwe kerk en in een krantenartikel uit 1966 vertelde hij:

Bij het ontwerp voor deze kerk moest met enige beperkingen rekening gehouden worden, zoals ten eerste de grootte van het terrein, ten tweede de ligging van het terrein aan de Hoofdstraat tevens belangrijke winkelstraat en de derde beperking was de op korte afstand staande Nederlands Hervormde Kerk.

*Het is duidelijk, dat waar twee kerken op zo een afstand van elkander liggen dat zij bijna gelijktijdig te zien zijn, het nieuwe kerkgebouw – zonder zijn aard te verlooche-
nen – een afgestemde architectuur dient te krijgen. Vandaar de sobere vorm waarin een te versieren gevelvlak een belangrijke plaats heeft gekregen. Een tweede uitgangspunt was, de wijziging van het centrum van Epe en met name de bouw van een nieuw raadhuis, dat met de omringende werkzaamheden het centrum een ander aanzien zal geven. Met de hiervoor beschreven punten in gedachten tekent zich een vorm af voor het nieuwe kerkgebouw, naar buiten fier, doch eenvoudig van lijn, naar binnen een trefpunt van een niet grote groep mensen die zich gedurende een groot aantal maanden per jaar in een wat grotere kerk toch één gemeenschap voelt. Er was geen behoefte aan een ruimte die buiten de zomermaanden voor andere doeleinden moest worden gebruikt, zodat een wegneembare scheidingswand ter verkrijging van een grotere kerkruimte – overigens naar mijn mening een ongelukkige oplossing – direct kon worden verworpen. Blijf de mogelijkheid om met gebruik van materialen en indeling van wanden en ruimte aan deze wensen te voldoen. Er is gestreefd dit te bereiken door de ruimte te omringen met wanden die elk hun eigen functie hebben. Van binnenuit gezien, is er de naar de straat gericht open voorgevelwand waarin de achterzijde van het reliëf tevens rugwand van het zangkoor is en verder linksom gaande een zijwand waarin via drie lage ramen contact is met de tot het gehele complex behorende pastorie en voorts een groot raam op het priesterkoor; de achterwand is gesloten, de daarin opgenomen verdiepte vakken zijn bedoeld om er t.z.t. een eenvoudige versiering in aan te brengen; de noordelijke zijwand heeft twee openingen naar de dagkapel en voorts een verlichtingsfunctie.*

De terloops genoemde dagkapel wordt op de weekdays gebruikt; wanneer een zeer beperkte groep mensen de dagelijkse Eucharistieviering bijwoont, heeft deze als zodanig een eigen beslotenheid, maar staat in open verbinding tot de kerkruimte. In deze ruimte worden gedurende de zomermaanden de banken een kwartslag gedraaid, zodat van daaruit tevens de Zondagse Eucharistieviering kan worden bijgewoond.

Voor wat betreft de buitengevels, is vooral de voorgevel bepaald open gehouden, omdat de Kerk uitnodigend mag en moet zijn. Hierin is de ingangspartij en verder het grote reliëf met het kruis dat bewust bedoeld is het uitnodigende gebaar te onderstrepen.

Tot mijn vreugde heeft het kerkbestuur dit volledig onderkend en zich veel moeite getroost de voor het reliëf benodigde geldmiddelen bijeen te brengen, waarna 'De Porceleyne Fles' te Delft dit ontwerp van de heer H.J. Tieleman tot ieders tevredenheid heeft uitgevoerd.

Vanaf de eerste Christentijd is de doop het teken geweest, waardoor men in de Christengemeenschap werd opgenomen en als zodanig heeft de doopkapel – of baptisterium – altijd een eigen functie gehad, men vindt ze zelfs wel geheel los van het kerkgebouw. Ook hier heeft de doopkapel haar eigen plaats voor aan het gebouw, die a.h.w. het begin van de gemeenschap symboliseert, dat zij voorts om de 'scherpe hoek' van het gebouw met 'soepele lijn' heen gaat duidt op haar universaliteit: haar plaats staat vast en is toch algemeen.

De toren is om redenen aan het begin van dit artikel vermeld bewust op de achtergrond gehouden. Omdat ter hoogte van de pastorie de bebouwing van de Hoofdstraat open wordt waartussen beplanting, is er naar gestreefd ook het kerkgebouw in het groen op te nemen, een gedachte die dankzij de toestemming van het gemeentebestuur kon worden gerealiseerd.

Het reliëf op het front van de kerk gemaakt door H.J. Tieleman is gebaseerd op Psalm 42: 'Zoals het hert dorst naar de waterbron, zo dorst mijn ziel naar U, o Heer.' Ook was het bedoeld als een allegorie op het wapen van de gemeente Epe.

Het oude kerkgebouw werd in februari/maart

1966 afgebroken en begin april werden de fundamenteën van de nieuwe kerk gelegd. In de periode tussen de afbraak en de nieuwbouw werd kerk gegaan in de Grote Kerk, die door de spontane medewerking van de kerkvoogdij van de Nederlands Hervormde Kerk belangeloos beschikbaar was gesteld. In de vroegere bioscoopzaal van het hotel-restaurant Hof van Gelre werden H.H. Missen opgedragen; door de week was de H. Mis in de gemeenschapsruimte van de Bernardusschool.

Op 14 augustus vond de eerstesteenlegging door pastoor Thielen plaats en op 20 december 1966 werd de nieuwe kerk door Kardinaal Alfrink ingewijd: de kardinaal verliet tegen 4 uur de pastorie om zijn rondgang om de kerk te beginnen terwijl een klein koor de voorgeschreven gezangen uitvoerde. Hij sloeg driemaal met zijn staf tegen de kerkdeur en zei: 'Vorsten, opent uw poorten en gij oude poorten opent u en de koning der glorie zal binnentreden.' In de kerk was alleen pastoor Thielen, die vroeg: 'Wie is de Koning der glorie?' Iedereen

buiten riep: 'Doet open' en nadat de deur door pastoor Thielen was geopend, ging de kardinaal als eerste de kerk binnen, na op de drempel met zijn staf een kruis te hebben getekend, waarbij hij zei: 'Vrede zij dit huis.' Na de kardinaal mochten ook de genodigden en belangstellenden het kerkgebouw betreden, waarna de verdere plechtigheden begonnen. Bij de pontificale eucharistieviering werd de kardinaal geassisteerd door deken Van Renswoude uit Apeldoorn en kapelaan Sprenkelink uit Deventer.

Van de oude kerk zijn alleen drie ramen van het priesterkoor van de vernietiging gered, deze zijn tegen de muur bevestigd van tentoonstellingsruimte De Ring in het gemeentehuis.

Pastoor Thielen werd in 1968 benoemd tot pastoor in Raalte en zijn opvolger was pastoor G.F. Spit. Hij was, evenals zijn voorganger, een groot voorstander van oecumenische samenwerking. In zijn bijna 18 jaar durende pastoraat heeft hij veel voor de parochie en haar gemeenschap gedaan. Van een sterk pastoorgerichte parochie heeft hij een gemeenschapsgerichte parochie gemaakt; het aantal vrijwilligers groeide enorm tijdens zijn pastoraat. In 1987 is pastoor Spit overleden, hij ligt begraven naast pastoor Som onder het grote kruis op de rooms-katholieke begraafplaats aan de Oude Wisselseweg. Door het tekort aan priesters is er een lange pastorloze periode geweest; met behulp van pastores uit omringende parochies en zelfstandig wonende emeritus pastores en paters werden er regelmatig vieringen gehouden. In 1988 werd pastoor Theo Sloot benoemd in Epe, hij was voor de helft van de tijd pastoraal verbonden aan de parochie en de andere helft besteedde hij aan zijn creatieve bezigheden. Hij werd bijgestaan door pastor Kees Pannekoek.

Pastoor Sloot heeft het Martinuslogo ontworpen dat gebruikt wordt voor het briefpapier van de parochie en voor de omslag van het parochieblad. Hij heeft prachtige glas-in-loodramen gemaakt, een voorbeeld daarvan is het raam gewijd aan de H. Martinus, geschonken door een parochiaan. Dit raam is te zien, na binnenkomst in de kerk, rechtsboven in het interieur. Het is 3,5 m lang en 2 m breed en is verdeeld in twaalf grote en kleine glaspartijen. Voor dit glas-in-loodraam werd gebruik gemaakt van antiek glas in diverse gelijke kwaliteiten.

Door de gevolgen van een herseninfarct werd pastoor Sloot gedwongen zijn pastorale werk te stoppen in 1992. Uit dankbaarheid heeft hij de parochie drie zelf ontworpen glas-in-loodramen geschonken. Deze ramen bevinden zich bij entree aan de linkerkant en zijn elk verdeeld in negen delen. Het kunstwerk geeft een visie op het leven: over de oorsprong van het leven aan de hand van het bijbelse verhaal over de schepping, over de voortgang van leven na

de zondvloed, en over de toekomst, nadenkend over het visioen van de nieuwe hemel en de nieuwe aarde. Op het linkerraam staat de verbeelding van de schepping, waarbij de bol van de aarde het middendeel overheerst, links en rechts staan een vrouw en een man, die met hun handen naar elkaar reiken en naar het hart als de bron van het leven. Op het middenraam 'Na de zondvloed' is bovenin de vogel te zien, die met het groene takje in de snavel aan Noach vertelde dat er weer opgedroogd land geboren was uit de verdrongen aarde. Er was werk om de aarde bewoonbaar te maken, de regenboog verscheen aan de hemel en God zou de aarde nooit meer laten verdrinken in watermassa's. Middenin staat de aardbol en een tweetal mensen en linksonder een dier en rechtsonder een boom.

De voorstelling op het rechterraam is gebaseerd op het Boek Openbaring (het laatste bijbelboek) waarin Johannes zijn visioen heeft beschreven: hij 'ziet' de nieuwe hemel en de nieuwe aarde in het vooruitzicht. God Zelf zal het licht zijn. De zon en de maan zijn niet meer nodig. God is de Alfa en de Omega, het begin en het einde. In het raam is God als de Albehoeder verbeeld en de nieuwe 'aarde' met de mensenkinderen opnieuw herboren, links en rechts, en midden in onderaan de Alfa en de Omega en de nu 'overbodige' zon en maan.

Deze ramen zijn een versiering voor de kerk, het ontwerp daarvoor groeide langzaam. De begintekening werd op ware grootte uitgewerkt, glassoorten en kleuren werden bepaald. De glasdeeltjes werden gesneden en als een legpuzzel in elkaar gezet. Alles werd in lood gevangen en vastgezet met kit. Deze techniek is voor het middenraam ook door de ontwerper uitgevoerd, voor de twee ramen links en rechts werd het glasverwerkingsbedrijf Brabant in Tilburg ingeschakeld.

Na het vertrek van pastoor Sloot werd en wordt door een interparochiaal samenwerkingsverband het pastorale en vrijwilligerswerk in stand gehouden.

Voetnoot

- ¹⁾ Architect Th. Hermans (1922) maakte ook ontwerpen voor het flatgebouw 'Parkplan Vollenhove' in Zeist (1966), huisvesting voor volwassen gehandicapten in Harmelen (1972) en winkels, kantoren en woningen in Zeist (1972). (Gegevens afkomstig van het Nal te Amsterdam)

Literatuur

H.G. Beek, *St. Martinus-Parochie Epe 1903-1978*

Gedenkboek der Parochie van de H. Martinus te Epe 1903-1953, z.p.

Th. Hermans, *Een kerk, een trefpunt...*, 1966

Ab Mak, *100 jaar H. Martinusparochie Epe-Heerde*, Oss 2003

Theo Sloot, *Kerk van Martinus-parochie te Epe*, z.j., z.p.

Pastoor H. Thielen, 'Twee alternatieven: UITBREIDING of NIEUWBOUW', *Veluws Nieuws*, 1966

NIEUWJOARSCHIETEN IN ZUUK

Willy Mulder-Vijge

Destijds woonde ik aan de Zuukerenkweg in Zuuk (daar woon ik trouwens nog steeds); ik heb de volgende herinneringen aan het 'nieuwjoarschieten' in 1955. Onze burenen aan de Zuukerenkweg waren de families Jonker, Van Asselt, Van Zuuk en Bibo, en aan de Zuivelweg de families Langevoort, Rozendal, Broekhuis en Vijge. Ook woonde bij veel families nog een oudere generatie in.

Bij dit nieuwjoarschieten gingen wij, kinderen, ons allemaal op nieuwjaarsochtend op een plek verzamelen, waarbij de groten voor de kleinen zorgden. De ouderen hadden een pistool met losse 'poeiers'; dat knalde heel hard, De kleinsten (daar hoorde ik bij) hadden een rolletje met knappertjes in het pistool; dat gaf ook lawaai en daar ging het om. Vuurwerk zoals nu kende ik niet. Mijn vader schoot een paar keer met de buks. Het was toen nog heel stil in Zuuk, dus dat kon je goed horen. Ook hoorde ik dan iemand op een trompet spelen.

Vervolgens ging de hele groep samen op pad naar de eerste burenen. We riepen in koor 'Gelukkig nieuwjaar, he'j de pofferties al kloar?' Dan konden we binnenkomen: soms in de keuken maar ook wel eens in de mooie kamer. Daar kwam je als kind niet vaak. Ik weet nog dat er van die stoelen stonden met leren kussens; ik bleef dan maar heel stil zitten, want dat kraakte zo. We kregen een glaasje alcoholvrije likeur, mooi rood van kleur en mierzoet. En een oliebol. Als dat lekkers op was, kregen we ook geld dat ik in een zakje stopte. En dan gingen we naar het volgende adres. Luid roepend en al knallend met het pistool lieten we horen dat we er waren. Soms kreeg je een glaasje weck, zoals kruisbessen of pruimen, en ook verschilden de oliebollen van smaak. Maar dat wat in het zakje ging bleef hetzelfde. Bij het laatste adres was je soms zo misselijk als een kat van alle traktaties. Iedereen ging dan weer naar zijn of haar huis en dan kon het geldtellen beginnen. Als kind vond ik dat prachtig, maar vooral spannend.

Ook kwamen er voor ons onbekende kinderen uit het dorp nieuwjoarschieten; zij kregen dan iets te drinken en een oliebol, mijn moeder gaf hun dan een appel mee voor onderweg. Natuurlijk kregen zij ook geld, want dat hoorde er toen bij.

Dit gebruik is al lang niet meer een gewoonte, maar ik ben het niet vergeten, vandaar mijn verhaal.

DIRK VAN PIEKEREN (4, slot) Avonturier, vrijbouter of 'gewoon' op het slechte pad?

Lammert van Pijkeren

In de drie vorige afleveringen werd ons een blik gegund in het turbulente leven van Dirk. In deze slotaflevering niet alleen het slot van zijn leven, maar ook nog even een blik op familieleden en wat overpeinzingen...

Dirk 'duikt' nu letterlijk voor het laatst op (of onder) in 1895 in Schalkwijk (onder Utrecht, nu gemeente Houten).

Na een turbulent leven is op een nare manier een eind aan Dirks leven gekomen, en wel op 12 december van dat jaar, 's middags vijf uur stierf Dirk van Piekeren op ruim 67-jarige leeftijd in Schalkwijk. Hij is verdronken in de *Geerenpolder* (nu de Geerpolder). Het lijk wordt geïdentificeerd door de weduwe Blommers, zijn logementhoudster te Utrecht, bij wie hij nog steeds woonde. Dirk wordt begraven op de Algemene Begraafplaats van Schalkwijk. Omdat hij in Utrecht woonachtig was, is zijn overlijden, behalve in Schalkwijk, ook in Utrecht aangegeven. Het *Utrechts Nieuwsblad* heeft hier in een klein berichtje in de rubriek 'Plaatselijk nieuws' ook aandacht aan geschonken.

weg en tje, het van den en zoo-	werk voortgezet, toen de hooi- en graanoergen en de aardappelknul aan de beurt lagen. Bij zoo'n geschiedenis is niets van het „Vrede op aarde" te bespeuren.	De De ingang verlen
Doorn Schalk- n, werd en was	Schalkwijk. Het lijk van den drinkeling, dat Zaterdagavond in den Geerenpolder is ge- vonden, is door de wed. Blommers (logement- houdster te Utrecht) herkend als te zijn dat van Dirk van Piekeren, gegageerd Indisch militair, en is ter aarde besteld op de algemeene be- graafplaats.	Uit Doo gedaan Gas-A In afs bealst dat de overee
jk was od con- 17 jaren woning	Schoonhoven. Op het stadhuis alhier, waar de zittingen worden gehouden van het kanton gerecht, krijgt men zachtjesaan een aardige ver- zameling van... petten. De volgelingen van „Zwarte Jannigje van Venendaal" nl., als ze	Ver binnen sie val is een

Het *Utrechts Nieuwsblad* van 28 december 1895 (N.B.: er zitten 16 dagen tussen overlijden en de berichtgeving in de krant!)

De gemeente Schalkwijk heeft de begrafeniskosten verhaald, of proberen te verhalen, op de gemeente Utrecht. Er is ook een antwoord hierop van de gemeente Utrecht geweest. De inhoudelijke correspondentie over de uitkomst hiervan is niet bewaard gebleven, alleen de vermelding hiervan.

Zo is 'onze' Dirk zijn leven begonnen en na de nodige omzwervingen, min of meer, geëindigd in zijn geboortestad Utrecht.

In het jaar achtien honderd vijf en negentig, den Veertienden _____ dag der maand December _____

verschenen voor ons, Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der Gemeente Schalkwijk _____

Dirk Johannes Franciscus van Lich _____

oud doer in standig jaren, van beroep Veldwachter woonende te Sullant West _____

en Conradus Staal _____

oud Tijer Levens jaren, van beroep Veldwachter woonende te Schalkwijk _____

De welken ons verklaarden, dat op den Twaaftden _____ dag der maand December _____

dezes jaars, des middags ten Vijf ure, binnen deze gemeente is verleden. Dirk van _____

Sicheren oud Levens Levig jaren, Londer Gez. geboren en in _____

men te Utrecht, aan van wijten de Cellen den Gezitt van _____

Sicheren en van Hermina Francisca Holkamer _____

En hebben wij deze Acte na voorlezing ondertekend met de Comparanten _____

J. J. J. J.
C. Krol

J. J. J. J.

De overlijdensaangifte van Dirk in Schalkwijk is door twee veldwachters gedaan.

Persoonsinformatie van Dirk

Er is eigenlijk geen redelijk beeld te vormen hoe Dirk er als persoon uitzag. Telkens als hij in de gevangenis werd ingeschreven, werd weliswaar zijn signalement genoteerd, maar dit was heel divers: Aangezicht: ovaal/rond; Kleur: grijs/gezond; Voorhoofd: hoog/breed; Neus: gewoon/lang/dik; Mond: gewoon/groot/rond/klein; Kin: rond/stomp/spits; Ogen: blauw/bruin; Haar: bruin/rossig/blond; Wenkbrauwen: blond/rossig.

Eén keer werd er van een baard gesproken, deze zou rossig zijn geweest. Er zit een zodanig grote variatie in de signalementbeschrijvingen van Dirk dat je er geen idee van krijgt hoe hij er in werkelijkheid heeft uitgezien. Eén ding was

Model No. 94.

AGENDA. Del 13 1896

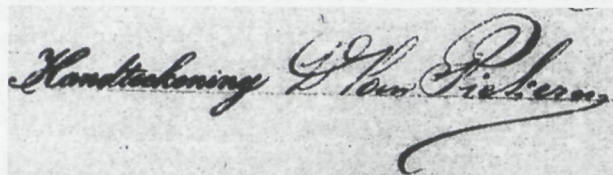
Volg- nummer.	1 ^o . Datum en nummer van de aanschrijving. 2 ^o . Datum van de brieven van burgemeester en wethouders.	ONDERWERP.	Aanwijzing van de autoriteit.	KORTE INHOUD.	DISPOSITIE.	
1	<u>7</u>	<u>Januar</u>	<u>Begraaven</u>	<u>B en W</u>	<u>Toezending aan B en W van Utrecht van een Nota van kosten in Lake het begraaf van het lyk van D r. Peckeren</u>	
2	<u>10</u>	"	"	<u>B en W van Utrecht</u>	<u>Toezending daarom Utrecht en antwoord daarop</u>	

A
B
C
D
E
F
G
H
I
J
K
L
M
N
O
P
Q
R
S
T
U
V
W
X
Y
Z

Begrafeniskosten

wel redelijk duidelijk: het was geen grote man, ongeveer 1,70 meter. Zijn *Gewone taal was Geldersch*, soms ook wel *Neder-duitsch* genoemd en zijn godsdienst was overwegend gereformeerd (een enkele maal hervormd genoemd). De beroepen van Dirk varieerden van 'gegageerd' militair, gepensioneerd (militair), knecht, sjouwer, dagloner, schrijver, visser, schilder tot 'zonder beroep'. De oproep van de Officier van Justitie in Middelburg in het *Algemeen Politieblad* van 1879 geeft ook een interessant gegeven. Buiten het persoonlijke signalement van Dirk staat hier namelijk ook de, op dat moment, door hem gedragen kleding.

De aanklachten tegen Dirk gingen over bedelarij, landloperij, oplichterij, misbruik van vertrouwen en diefstal. Bedelarij en landloperij werden destijds redelijk zwaar bestraft. Hij heeft met al zijn 'ups' en 'downs' bijna 19 jaar in Indië en van de volgende ruim 24 jaar ongeveer 3½ jaar in de gevangenis en bijna 6½ jaar in de Rijks Werkinrichting Ommerschans doorgebracht. Schrijven kon Dirk, gezien zijn door hem gezette handtekeningen, blijkbaar goed. Misschien bij het KNIL geleerd?

A black and white photograph of a handwritten signature in cursive script. The signature reads 'Handtekening van Dirk van Piekeren' and is written on a piece of paper with a horizontal line. The ink is dark and the handwriting is fluid and somewhat slanted.

Handtekening van Dirk van Piekeren (3 december 1879)

'Waren de jaren die Dirk diende bij het Oost-Indische leger met wat hij daar misschien allemaal had meegemaakt, en de jenever (de drank liep als een rode draad door zijn leven) daar schuld aan?' en 'Zou de drank ook iets te maken kunnen hebben gehad met betrekking tot de manier waarop zijn leven geëindigd is?'

In die tijd nam alcoholgebruik, vooral jenever, in het KNIL in ieder geval een prominente plaats in. Het werd, bij wijze van spreken, met de paplepel ingegeven. De van gouvernementswege voorgeschreven jenever vormde een vast onderdeel van het rantsoen in Harderwijk, aan boord van de transportschepen en evenzo bij het leger in Indië. In een handboek over koloniale oorlogvoering stond bijvoorbeeld:

'Men zorge steeds, dat de troepen voor den afmarsch, hoe vroeg dit ook zijn moge, hebben gegeten en ook daarna hunnen geliefkoosden borrel hebben ontvangen; hebbende de nieuwste ondervinding geleerd, dat de toediening eener zekere hoeveelheid sterken drank den doorgang der spijzen in het darmkanaal vertraagt en dus de man langer verzadigd blijft, hetwelk van belang is op lange marschen, waar de man lang zonder voedsel moet blijven.'

Dit uitgangspunt zal voor 'onze' Dirk waarschijnlijk funest zijn geweest. Voor hem zou het drankgebruik als een rode draad door de rest van zijn leven blijven lopen. Er wordt ook wel beweerd dat vooral gepensioneerde militaire Indiëgers, die op de Veluwe in kosthuizen woonden, er miserabel aan toe

waren. Zij waren erg afhankelijk van kostbazen. Pensioenakten van deze ex-militairen werden veelal als borg geëist. De meesten van hen waren 'schatplichtig aan Koning Alcohol'. Hun beste makker was de drankfles.

Naschrift

Het lijkt wel of het avontuurlijke/reislustige een beetje in de familiegenen zit. De overgrootvader van Dirk, Gerrit Henrics, die vanuit Oene naar Utrecht gaat en daar wat 'avontuurtjes' meemaakt en vervolgens weer teruggaat naar Oene. De grootvader van Dirk, Hendrik, die twee keer getrouwd is geweest. Maar waar?

178	van PICKEREN Hermanus Overled. te Weltevreden den 25 Augustus 1839	Vader Gerard Moeder <i>Hermina</i> <i>Samana</i> <i>Sobhana</i> Geboren te <i>Wreche</i> <i>Wreche</i> den 1 Augustus 1776 Laatat gevonden te <i>Wreche</i> Bij zijne aankomst bij het korps, lang palmen duimen strepen.	Aangezigt Voorhoofd Oogen Neus Mond Kin Haar Wentbrauwen Merkbare teekenen
-----	---	---	--

Hermanus van Pickeren neemt dienst bij het KNIL

Zoals eerder gezegd neemt ook Hermanus, een oudere broer van Dirk, dienst bij het KNIL. Hij overlijdt in Weltevreden, Nederlands Indië.

Hendrikus, een andere oudere broer van Dirk, was ook een wereldreiziger. Hij overlijdt in Paramaribo op de jeugdige leeftijd van 15 jaar. Hendrikus was volgens de overlijdensaangifte in Utrecht 'ligtmatroos op het schip *De Catharina*'.

*** Gisteren ontving ik het treurig bericht, dat, op den 18den Julij ll., op het Schip *de Catharina*, mijn hartelijk geliefde Zoon, HENDRIKUS HERMANUS, in den jeugdigen leeftijd van ruim 15 jaren, is overleden.
UTRECHT, G. VAN PIEKEREN.
den 4den October, 1839. Eenige kennisgeving.

Overlijdensadvertentie Hendrikus Hermanus

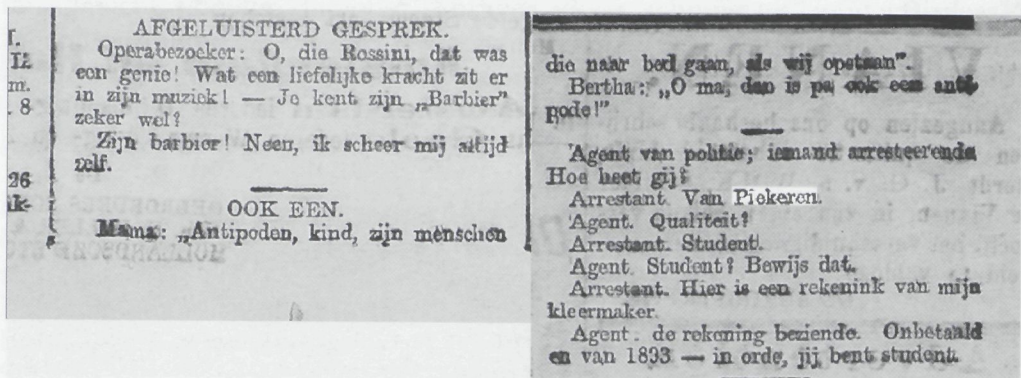
in de gevangenis van Middelburg wegens: 'diefstal gepleegd door meer dan een persoon door middel van inklimming op eenen plaats die niet als een bewoond huis wordt aangemerkt of daar mede gelijk gesteld.'

Was onze Dirk nu een vrijbouter, avonturier of gewoon iemand die op het slechte pad was geraakt? Is hij door een ongeval verdronken of heeft hij zelf een eind aan zijn leven gemaakt? Was drank de oorzaak? Vragen waarop ik tot nu toe (nog) geen antwoord weet. Eén ding is zeker: hij was behoorlijk aan lager wal geraakt.

Zeer zeker een interessant leven voor mij als genealoog, maar voor hem waarschijnlijk grote ellende.

Ondanks alle ellende van onze Dirk, nog een grappig detail. Zou het volgende gegeven uit het *Utrechts Nieuwsblad* van 26 september 1899 ook op Dirk

slaan? Is dit soms een herinnering van een politieagent die ooit met hem te maken heeft gehad? Gezien de voorgeschiedenis van Dirk zou het mij niet verbazen. Daarbij is de naam Van Piekeren nu niet direct een naam die veel voorkomt. Of zou het toch gewoon toeval zijn?

Utrechts Nieuwsblad van 26 september 1899

Conclusie

Uit bovenstaand verhaal blijkt dat vooral negentiende-eeuwse Notariële en Rechterlijke Archieven en specifiek gevangenisarchieven soms ook een stuk familiegeschiedenis kunnen bevatten, wat zeer zeker de moeite van onderzoek waard is. Er zullen mensen zijn die zich schamen voor familieleden die wat minder recht door het leven zijn gegaan. Ik denk dat dit valse schaamte is, je kunt er tenslotte zelf niets aan doen. Het onderzoek is veel te leuk en als je geluk hebt, zijn er zelfs foto's van de bewuste personen bewaard gebleven. Vooral in de zogenaamde bedelaarsgestichten. In mijn geval had ik de pech dat alles zich net te vroeg in de tijd afspeelde.

De toegankelijkheid van deze archieven is vooral de laatste jaren een stuk verbeterd. De kans om familieleden te vinden die in de gevangenis hebben gezeten, komt vaker voor dan men denkt. Bedelarij en landloperij bijvoorbeeld, iets waar Dirk zich zeer regelmatig aan schuldig maakte, waren in die tijd strafbare feiten die sneller met een vrijheidsstraf werden afgedaan. Men maakte ook sneller van de mogelijkheid gebruik om te 'gaan zitten' dan om een geldboete te betalen. Vooral de zogenaamde bedelaarsgestichten, zoals Veenhuizen en Ommerschans, kregen deze mensen binnen de poorten.

In 1851 werd officieel de cellulaire straf ingevoerd. Tot ongeveer 1851 werd de vrijheidsstraf door gevangenen gezamenlijk doorgebracht. Zij werkten en sliepen in zalen. In het geval van Dirk was de straf ook regelmatig *eenzame opsluiting*, omdat wat hij dan gedaan had tot een misdrijf werd gerekend.

In 1886, met de komst van een nieuw Wetboek van Strafrecht, had je, naar gelang de lengte van de straf, Huizen van Bewaring en Strafgevangenen en Passantenhuizen. Deze zogenaamde Passantenhuizen waren bestemd voor gevangenen op transport. Zoals 'onze Dirk' op transport was van de Strafgevangenis Almelo via het Passantenhuis te Zwolle naar de Rijks Werkinrichting Ommerschans. Voor die tijd had je een diversiteit aan gevan-

genisinstellingen, zoals Provoosthuizen, Huizen van Correctie, Politiehuizen, Tuchthuizen, etc. De eenzame opsluiting werd in de nieuwe wet verlengd van maximaal 1 jaar en 4 maanden naar maximaal 5 jaar.

De gevangenis Amsterdam-Weteringschans (Gemeentearchief Amsterdam)

Geraadpleegde archieven

Bibliotheek Arnhem, Gelders Documentatie Centrum

Centraal Bureau voor Genealogie (CBG), Den Haag

Drents Archief te Assen (m.b.t. de Rijks Werk Inrichting Ommerschans)

Gelders Archief te Arnhem (Rechterlijke Archieven Zutphen). Tijdens de septemberdagen van 1944 zijn door het oorlogsgeweld rond Arnhem veel archivalia, zoals o.a. Rechterlijke archieven en Bevolkingsregisters van Arnhem, m.n. die van tussen 1860 en 1917, vernietigd.

Gemeentearchief Amsterdam (Bevolkingsregister)

Gemeentearchief Doesburg (Bevolkingsregister)

Gemeentearchief Nijkerk (Bevolkingsregister)

Gemeentearchief Putten (Bevolkingsregister)

Het Utrechts Archief (Burgerlijke Stand, Bevolkingsregister en Gevangenisregister)

Historisch Centrum Overijssel te Zwolle (o.a. Gevangenisregisters Zwolle en Almelo)

Koninklijk Tehuis voor Oud-Militairen Bronbeek (bibliotheek en archief) te Arnhem

Nationaal Archief te Den Haag (Stamboekregisters van het KNIL)

Noord-Hollands Archief te Haarlem (Strafregister)

Streekarchief Kromme Rijn/Utrechtse Heuvelrug te Wijk bij Duurstede (m.b.t. Schalkwijk)

Streekarchief Noord-Veluwe te Epe

Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe te Harderwijk (Bevolkingsregister)

Zeeuws Archief te Middelburg (Strafgevangnissen te Middelburg en Goes)

Geraadpleegde literatuur

Algemeen Politieblad, 1879 en 1886.

Bronbeek. *Tempo Doeloe der liefdadigheid*, Willem Bevaart (Matrijs, 1998).

Brochure van het Museum Bronbeek 'Bronbeek op oude prentbriefkaarten', t.g.v. de lustrumexpositie in 2008.

Centraal Bureau voor Genealogie. *Jaarboek 1991. Gevangen voorouders. Onderzoek in negentiende-eeuwse gevangenisarchieven*.

Centraal Bureau voor genealogie. Informatiebrochure over gevangenisissen.

Gedenboek van het Koloniaal-Militair Invalidenhuis Bronbeek, J.C.J. Smits (Arnhem, 1881).

Geldersen gezocht. Gids voor stamboomonderzoek in Gelderland (Arnhem/Den Haag, 1996).

Genealogie. Van stamboom tot familiegeschiedenis (Teleac/CBG, 1988).

Klamboes, klewangs, klapperbomen, Pierre Heijboer (Unieboek, 1977).

Monumenten-inventarisatie provincie Utrecht. Deel: Houten, historische bebouwing.

Stichting Publikaties Oud-Utrecht (Smits en Wttewaall, Zeist, 1991).

Onderzoeksgids Soldaten overzee (CBG, Den Haag, 1996).

Overijsselaars gezocht. Gids voor stamboomonderzoek in Overijssel (Den Haag/Zwolle, 1999).

Utrechts Nieuwsblad van 1895 en 1899.

Voorouders in beeld. Stamboom en familiegeschiedenis (Teleac/NOT, 1997).

Weerzien met Indië. Nr. 12: Het Nederlandsch-Indisch Leger (Waanders Uitgevers, Zwolle, 1994).

Divers

Diverse informatie van het internet.

Teleac-uitzending 1997. Genealogie. Aflevering 6. Sociale zorg en misdaad.

© L. van Pijkeren, 2009

HET GROENE KRUIS IN VAASSEN

Frans Schumacher

'Het is 8 november 1910. De vergadering van de Coöperatieve Boerenleenbank in Vaassen is zojuist afgelopen. Eén punt moet echter nog besproken worden. Het gaat buiten de agenda om, maar is niet minder belangrijk: dr. Groeneboom uit Apeldoorn zal op uitnodiging van de kassier van de bank, de heer J.J. van Wijk, een lezing houden over het Groene-Kruiswerk in Nederland dat niet lang geleden, in 1900, is gestart. Het initiatief is niet vergeefs, want nog diezelfde avond wordt in Vaassen de vereniging Het Groene Kruis opgericht en melden zich reeds 56 leden aan!'

Bestuur Coöperatieve Boerenleenbank in Vaassen, met uiterst links J.J. van Wijk. Naast hem J. Huisman, H. de Graaf en J.W. Geerling. V.l.n.r. zittend: W.C.A. Berooets, G.H. Westhoff en mr. A.R.P. Mees. De foto werd in 1933 gemaakt ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de bank.

Zo kreeg Vaassen zijn Groene Kruis. Na zes weken had de vereniging al 250 leden. Het voorlopige bestuur bestond uit de geneesheren Hanedoes en Metz en de heren G.J. Poppe, G.A. Pennekamp en J.J. van Wijk. In april 1911 werd het definitieve bestuur gevormd door de heren H. van Delden (penningmeester), P. Roeper (commissaris van het materiaal), J. Versteeg (secretaris), A. Weterman (algemeen secundus) en eerder genoemde J.J. van Wijk (voorzitter).

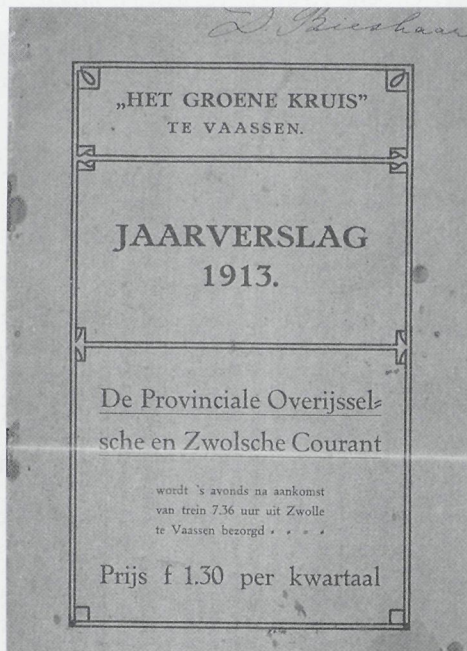
Het doel van de vereniging was het leed van de zieken te verzachten en het uitlenen van verplegingsartikelen. Om dit laatste te kunnen realiseren moest er in Emst, Niersen, Wenum en Vaassen een uitleenmagazijn komen. Voor Vaassen werd dit magazijn ingericht in de toenmalige Franse school, naast café De Valk, aan de Dorpsstraat. Na 1916 werden de verplegingsartikelen onder-

gebracht in een kantoorlokaal van de N.V. Industrie en vanaf 1922 in de tuinhuiswoning van het Haackshuis, welwillend afgestaan door de familie Joosten.

Steeds meer mensen werden lid van Het Groene Kruis en de vraag om een wijkverpleegster werd meer en meer gesteld. Nadat op 23 april 1912 de afdeling wijkverpleging was opgericht, kon op 3 december van datzelfde jaar, mede dankzij de privé-medewerking van koningin Wilhelmina, een verpleegster worden geïnstalleerd. Uit de vele sollicitanten was door het bestuur mejuffrouw F. Verhagen tot wijkzuster benoemd.

De wijkzuster op bezoek

Het jaarverslag 1913

Dankzij een gelukkig toeval kreeg ik het jaarverslag van "Het Groene Kruis" Vaassen uit 1913 onder ogen en het was interessant om daarin over de werkzaamheden van de nog jonge vereniging te lezen.

Uit dit verslag:

'De werkkring van ons Groene Kruis strekt zich, volgens de statuten, uit over Vaassen en onmiddellijke omgeving als (in zuidelijke richting) Wenum. Hiertoe werd aangenomen de R.C. kerkelijke kring en behoort alzoo tot ons ressort ook Broekland en Beemte (gedeeltelijk).

Ofschoon dat arbeidsveld van zeer grooten (in de toekomst hopelijk niet te grooten) omvang is, acht het bestuur het toch wenschelijk die gedeelten tot ons gebied te blijven bestemmen omdat:

- 1. uitsluiting van Apeldoornsch terrein (Jonas, Hafkamp, Poel, en zoo verder) reeds onmogelijk is;*
- 2. genoemde kerkelijke kring een richtsnoer blijft voor de grensbepaling;*
- 3. finantieele en moreele steun uit dat gedeelte de eventueele bezwaren opheft.'*

Ontsmettingen

Zo werd door tussenkomst van de vereniging vier keer gebruikgemaakt van een automobiel voor vervoer van patiënten van en naar ziekeninrichtingen.

Het jaar 1913 kenmerkte zich door een grote vooruitgang op het gebied van goederen- en woningontsmetting bij de leden. In het verslag wordt dit als volgt verwoord: *'De behoefte om te laten ontsmetten, voornamelijk waar het tuberculose betreft, wordt gevoeld, nu de gelegenheid hiertoe zoo gemakkelijk wordt aangeboden, dank zij ook de lezingen, en de verspreiding van geschriftjes die door bemiddeling van onze vereeniging den leden worden verschaft.'*

In vier woningen werden twaalf vertrekken waarin lijdens aan tuberculose zich hadden opgehouden ontsmet. Bovendien kon van zes leden 130 kledingstukken en beddengoed gereinigd worden in de ontsmettingsoven in Hilversum.

Aanvragen voor ontsmettingen moesten bij de commissaris van het materieel worden ingediend.

Magazijn en hulpdepot

De groeiende voorraad verplegingsartikelen maakte het noodzakelijk dat het magazijn in het achterste lokaal van de Franse school moest worden uitgebreid met een tweede stofvrije ruimte en een dichte kast met planken voor het opbergen van verband- en kleine verplegingsartikelen.

Met medewerking van de heer H. Labberton kreeg de ligtent (tuberculose) vanwege zijn afmetingen een plekje op kasteel Cannenburch, evenals de ontsmettingskast.

Van de in het magazijn aanwezige artikelen werd 169 keer gebruikgemaakt. Helaas kwamen de uitgeleende artikelen niet altijd schoongemaakt terug, een enkele keer zelfs defect. Ook werden verplegingsartikelen soms langer gehouden dan nodig was.

Het bestuur was zeer tevreden over magazijnhouder B.W. Mulder en zijn echtgenote (het echtpaar woonde achter de Franse school). Samen zorgden zij voor het schoonmaken en ontsmetten van de verplegingsartikelen.

Koninklijk bezoek

Een telegram, geadresseerd aan mevrouw Gastmann, presidente van de Commissie voor Wijkverpleging, kondigde het bezoek aan van H.M. Koningin Wilhelmina. Zij bezocht op 26 november 1913 het magazijn van de vereniging in Vaassen en liet zich over het Groene Kruiswerk informeren. Zij toonde zich zeer tevreden, met name over het werk van de vereniging in Niersen en Gortel.

Ledenlijst

Het jaarverslag van 1913 vermeldde het aantal leden van de vereniging + het aantal dat een extra bijdrage gaf voor de wijkverpleging:

- In Vaassen en Niersen 501 leden met 252 extra bijdragen.
- In Emst en Gortel 136 leden met 64 extra bijdragen.
- In Apeldoorn (Wenum, enz.) 90 leden met 36 extra bijdragen.

LEDENLIJST

VAN

„HET GROENE KRUIS” te VAASSEN.

1. Dorp.
- *L. Voorhorst.
 - Wed. D. Prijs.
 - *M. C. H. de Leuw.
 - Mevr. de Leuw.
 - *W. H. Jonker.
 - *Mr. A. L. E. Gastmann.
 - Mevr. Gastmann.
 - *H. A. Mentink.
 - *G. J. Prins.
 - F. Krijgsman.
 - A. Kettelarij.
 - Mej. W. E. Zeverijn.
 - *J. Frij.
 - *J. H. B. Becking.
 - Mevr. Becking.
 - G. Hendriks.
 - Wed. A. Oortwijn.
 - T. Hijnensen.
 - *Wed. B. van Putten.
 - *B. J. Beumer.
 - *J. Eilander.
 - Mej. Schrasschert Bert.
 - *J. Mulder ten Kate.
 - P. Wagenaar.
 - *J. C. Metz.
 - *Ds. J. H. Geselschap.
 - Mej. O. Geselschap.
 - *W. C. A. Bervoets.
 - J. van Eссен.
 - *B. F. Gemke.
 - G. Wagenaar.
 - *Wed. H. Daams.
- *Mej. M. Daams.
 - *Mej. J. Poll Jonker.
 - Mej. A. Jonker.
 - H. J. Kers.
 - Mej. Reuvekamp.
 - *G. Rodijk.
 - J. A. Oostendorp.
 - J. Gerritsen.
 - J. Wegerif.
 - *H. IJseldijk.
 - *H. Huls.
 - *A. J. Zwerus.
 - *Gez. Belt.
 - *H. J. van den Berg.
 - *Mej. C. D. M. Pienbroek.
 - *H. Broekhof.
 - H. Freije.
 - *R. A. Visser.
 - G. A. Pennekamp.
 - *Mej. D. van 't Erve.
 - Fam. Kers.
 - *E. v. Delden Ezn.
 - H. Broekhuis.
 - *J. Pannekook.
 - *B. W. Mulder.
 - *H. Nitert.
 - W. J. Mulder Azn.
 - G. IJseldijk.
 - A. Meuleman.
 - Wed. J. van de Vlekkert.
 - H. Rutgers.
 - Wed. G. Roes.
 - W. Mulder.
 - G. J. Machielsen.
- (Personen met een * voor hun naam geven een extra bijdrage voor Wijkverpleging).

Ledenlijst van het Groene Kruis

Een verrassing voor mij was dat ook de namen van de leden werden vermeld, keurig per plaats en buurt aangegeven. Zo lezen we voor Vaassen de namen van mensen in het Dorp, aan de Kerkweg-Wester-Enk, Oosterhof, Hongerstraat-Botterd, Grift-Kanaal, Sladdert, Bultzak-Geerstraat, Struikenkamp, Jonas, Vaassensche broek bij de Beemte, Eierstraat-Hafkamp, Hemeltje-Poel, Uilenberg-Waterstraat, Apeldoornscheweg-Zandgat, Hegger Enk, Lichtenberg, Voor- en Achter Hegge, 't Laar en Rollekoot-Niersen. Tot zover dit jaarverslag!

Een eigen wijkgebouw

'Vaassen. Het bestuur van het Groene Kruis alhier, dat ook zijn leden telt in Wenum, Broekland en Beemte, werd dezer dagen verblijd met een gift van f 1000 van mevrouw J.J. Becking geb. Baronesse Sloet tot Oldhuis. De bedoeling is om daarmee de stichting van een eigen Wijkgebouw – voor Groene Kruis magazijn – te bevorderen. De milde geefster gaf wel zeer duidelijk blijk van haar genoegheid voor het Groenekruiswerk, waaraan zij ook eenige jaren – als secretaresse – haar steun heeft bijgedragen.'

(Bron: *Nieuwe Apeldoornsche Courant*, maandag 11 februari 1929)

Tijdens de algemene ledenvergadering in december 1929 besloot het bestuur tot het bouwen of kopen van een eigen gebouw. Aan de Vaassense bevolking, fabrieken, banken en kerken werd om financiële steun gevraagd.

- *J. Koldenhof.
 - G. W. Visch.
 - G. J. Buitenhuis.
10. Vaassensche broek bij de Beemte.
- *Wed. H. Breden.
 - *E. J. Burman.
 - *W. Weultjes Gzn.
 - *A. van Overbeek.
 - A. Mulder.
 - G. Beekhuis.
11. Eierstr.-Hafkamp.
- G. Konijnenberg.
 - *W. Brouwer.
 - *Joh. Brouwer.
 - Hengelveld.
 - *B. J. Veen.
 - *J. Kluitenberg.
 - T. J. Schipper. (A.) ¹⁾
 - *P. Herkert (A.)
 - B. Hatkamp. (A.)
 - *J. van der Linde. (A.)
 - *M. van der Linde. (A.)
 - *J. A. van Bussel. (A.)
 - *P. Heering Hzn.
 - J. Beekman.
 - J. W. Stajen.
 - G. Herkert.
 - P. van Schoonhoven.
 - D. van Schoonhoven.
 - G. Roelofs.
 - *J. B. Havekes.
12. Hemeltje-Poel.
- *W. Roersen.
 - *G. ten Hove.
 - J. Kars.
 - *J. Hagen.
 - J. Demmers.
 - *J. W. Hagen.
- *W. Hagen.
 - E. ten Hove.
 - *W. Klumper. (A.)
 - *A. Kamphuis. (A.)
 - *Wed. J. Heinen. (A.)
 - *H. Wieriks. (A.)
 - *G. J. Bosgoed. (A.)
 - *W. Iding.
 - Th. Iding.
 - *J. Veldhuis.
 - *Wed. van 't Einde. (A.)
13. Uilenb.-Waterstr.
- *J. Biesterbos. (A.)
 - *A. J. Demmers.
 - *L. Veldhuis Pzn.
 - *Wed. Meulenman.
 - *G. van Eek Lzn.
 - *Alb. Veldhuis Lzn.
 - *L. Kleiboer.
 - *G. A. van Bussel.
 - *B. Bosgoed.
 - *H. Strijk.
 - *P. Bonhof.
 - *H. Kamphuis.
 - D. A. Jonker.
 - *J. Simons.
 - *F. Schuhmacher.
 - M. Buitenhuis.
 - J. Scholten Pzn.
14. Apeld. weg-Zandgat.
- W. van Emst.
 - H. Kamphuis.
 - G. Liefers.
 - *G. Meulink.
 - H. van den Brink.
 - D. Rondhuis.
 - A. J. Huisman.
 - *B. Rondhuis.
- ¹⁾ A. Deze wonen in de gem. Apeldoorn.

(Personen met een * voor hun naam geven een extra bijdrage voor Wijkverpleging).

Uit de Nieuwe Apeldoornsche Courant van dinsdag 28 januari 1930:

'Vaassen, 28 Jan. Uit goede bron vernemen wij, dat het Groene Kruis spoedig een aanvang zal maken met den bouw van het eigen gebouw. De grond aan den Prins Hendrikweg, waar het gebouw komt te staan, is geschonken, terwijl de centrale verwarming door een vroegere ingezetene gratis is aangeboden.'

Op woensdag 9 april 1930 vond in hotel De Cannenburgh de aanbesteding plaats voor het bouwen van een wijkgebouw met woning, onder architectuur van de heren H. Hendriks uit Epe en A. Sobel te Zutphen. De bouw werd opgedragen aan G. Pol uit Vaassen, hij was op drie na de laagste inschrijver. Het metselwerk zou worden uitgevoerd door de heer D. Logtenberg.

Op vrijdagmiddag 19 december 1930 vond de inwijding van het nieuwe wijkgebouw aan de Prins Hendrikweg plaats. Behalve de burgemeester en de beide wethouders waren daarbij aanwezig alle doktoren uit de gemeente, meerdere raadsleden, besturen van Groene Kruis, Protestantse Gezinsverpleging, Zusterhuis en Gilden; Arm- en Kerkbesturen; de heer en mevrouw Brantsma, mejuffrouw Schoch, dokter Van Seventer als vertegenwoordiger van de provinciale vereniging, directie van de N.V. Hooiberg, de wijkzusters uit Oene, Epe en Niersen en verschillende andere vooraanstaande personen uit Vaassen.

Veel mensen kregen die middag een woord van dank voor hun medewerking aan de totstandkoming van het wijkgebouw. Voorzitter mr. Mees noemde daarbij in de eerste plaats de oprichter de heer Van Wijk, H.M. de Koningin, het gemeente-

Het Groene Kruisgebouw aan de Prins Hendrikweg in Vaassen

bestuur, wijlen de heer De Leuw, de heer Utermöhlen, pastoor Hagen en verschillende doktoren en verpleegsters.

De heer Van Wijk mocht, op uitnodiging van voorzitter Mees, de bezoekers daarna rondleiden in het nieuwe wijkgebouw.

Nog enkele wetenswaardigheden

Het Groene Kruis te Driebruggen is de oudste Groene Kruisvereniging van Nederland. Deze vereniging is op 3 november 1900 opgericht door huisarts Wilhelm Poolman.

De Kamerikse huisarts Van Deinse stelde voor om de vereniging in Utrecht en Zuid-Holland de naam 'Het Groene Kruis' te geven, waarbij de kleur verwees naar de 'huis kleur' van de medische faculteit van de Universiteit.

Het Groene Kruis fuseerde in 1978 met het Oranje-Groene Kruis en het Wit-Gele Kruis tot de Nationale Kruisvereniging.

Verpleging Groene Kruis in het Nederlands Openluchtmuseum

HISTORISCH GRONDGEBRUIK IN DE GEMEENTE EPE (7)

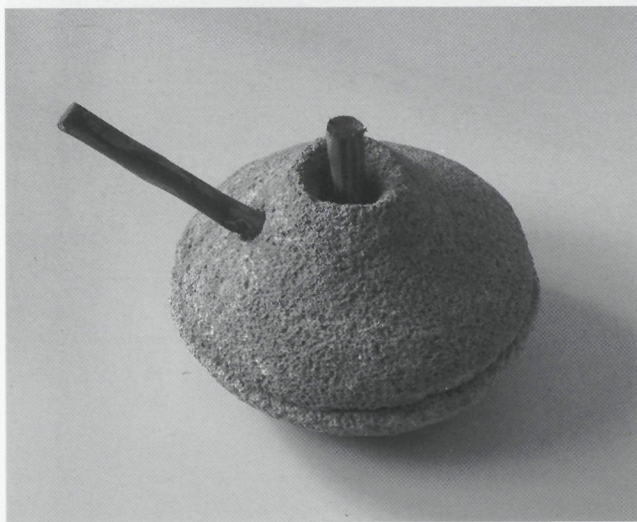
Peter Stork

8. Beken en watermolens

Beken op de Veluwe zijn gebruikt om energie te leveren voor een tweede industriële impuls in de 16e eeuw. De eerste industriële activiteit op de Veluwe was die van ijzerwinning uit klapperstenen (ijzeroxide rond een leemkern) met behulp van veldovens, waarna het ijzer werd verhandeld en geëxporteerd via Dorestad. Dit speelde zich af tussen de 7e en de 9e eeuw (zie Ampt Epe, nr. 169).

In onze streek is de oudst vermelde watermolen genoemd in 1025. Het betrof hier een molen die in eigendom was van graaf Balderik die aanzienlijke bezittingen had in het huidige Gelderland (waaronder ook op de Veluwe). Dat maakt het waarschijnlijk dat deze molen op de Veluwe heeft gelegen. In ieder geval functioneerde in 1076 een watermolen bij kasteel Biljoen (nabij Velp).

De mens maalde al duizenden jaren graan tot meel. Kleine, met de hand aangedreven stenen molentjes waren instrumenten die men daarvoor gebruikte. Nog primitiever is het fijnstampen van graankorrels, zoals nu nog in Afrika gebeurt. Later is men gebruik gaan maken van tredmolens, aangedreven door menskracht, en rosmolens, aangedreven door dierkracht.

Stenen handkorenmolen

De Romeinen kwamen in het Midden-Oosten in aanraking met culturen die door water aangedreven raderen gebruikten. Deze kennis is mee naar Europa gekomen, maar in Nederland vóór het jaar 1000 onbekend c.q. ongebruikt. Waar onder het Germaanse recht water een vrij goed was waar een ieder over kon beschikken, werd dit anders onder het regime van de Duitse keizer vanaf 955, de indirecte opvolger van Karel de Grote. Deze

had het recht op woeste gronden, het jacht- en visrecht en het recht op het stromende water. Dit recht is overgegaan op zijn leenheren zoals de Gelderse graven, na 1334 hertogen genoemd. Deze rechten werden ten dele weer overgenomen door meer plaatselijke adel als achterleen. Ook vielen rechten toe aan geestelijke overheden zoals kloosters, fraterhuizen e.d.

Onder Philips II (die regeerde van 1555 tot 1581), zoon van Karel V, die tevens

van 1543 tot 1555 hertog van Gelre was, zijn de landsheerlijke rechten ondergebracht bij de Rekenkamer. Later, tijdens de Republiek van de Zeven Verenigde Nederlanden (1588-1795), kwam de Gelderse Rekenkamer onder de Staten van Gelderland.

In de Franse tijd (1795-1813) zijn deze heerlijke rechten afgeschaft, net als de publieke taken van de marke-organisaties. Deze werden in beginsel aan gemeenten toebedeeld. Het was dus de Duitse keizer, in casu de graven van Gelre, die toestemming moesten geven voor het bouwen van watermolens. Soms namen zij dit zelf ter hand.

Zoals hierboven vermeld, was de eerst vermelde watermolen op de Veluwe die van Biljoen: een korenmolen. Windmolens zijn pas later, in de 13e eeuw, in ons land gekomen.

De eerste molens zijn gebouwd met een onderslagrad aan de benedenloop van bestaande beken, omdat daar de hoeveelheid water om een rad rond te draaien het grootst is. Bij een onderslagrad vindt de aandrijving van het rad aan de onderzijde plaats.

De beken op de Veluwe hebben als bijzonderheid dat zij meestal ontspringen

De Cannenburcher korenmolen; het eeuwenoude gebouw brandde 14 februari 1940 af

in de smeltwaterdalen op de flanken van de stuwwallen. De helling maakte het mogelijk, in een later stadium, ook meer bovenstrooms watermolens te situeren.

Na die op de zuidelijke Veluwe komen op de Oost-Veluwe watermolens voor in Apeldoorn (1281), Beekbergen (1294), Voorst (1296), Wenum (1313), Hattem (1347) en Vaassen (1387). Deze graan- en oliemolens (spijs- en lampolie) werden veelal gesticht door de plaatselijke elite, grondheren die de onderhorigen verplichtten daar te laten malen. Afschaffing hiervan gebeurde in 1796 door de Fransen.

In de gemeente Epe zijn tussen 1387 en 1648 negen watermolens gestart als korenmolen. Hiervan functioneert de eerst gerealiseerde molen (Cannenburgmolen) nu nog.

Na de korenmolens zijn in Epe tussen 1530 en 1697 twee volmolens in functie geweest. Met behulp van deze molens werd verdichte wollen stof, laken, geproduceerd.

Een derde categorie vormt de papierfabricage. Papier maken is een Chinese uitvinding van rond 150 n.C. De kennis hiervan is, via de zijderoute en de Arabische wereld, in de 12e eeuw in Spanje terechtgekomen en daarna via Italië, Frankrijk, Duitsland en België na zo'n 200 jaar als eerste in Nederland geïntroduceerd in Gennep (1428). Daarna duurde het nog meer dan 150 jaar, tot 1593, voordat de eerste papiermolens met waterkracht op de Veluwe werden gerealiseerd in Arnhem en Apeldoorn, en kort daarna in Hattem (1598). De papiermaker in Arnhem was van Vlaamse huize. Toen Antwerpen werd bezet door de Spanjaarden, gevolgd in 1585 door de blokkade van de Schelde door de opstandelingen, was hij gevlucht naar Nederland. Hij arriveerde via Zwijndrecht en Tiel in 1591 in Arnhem.

Belangrijk bij de papierindustrie is de kwaliteit van het water. Die is op de Veluwe uitstekend en beter dan in de Zaanstreek waar met behulp van windmolens ook papier werd vervaardigd.

In de gemeente Epe zijn 20 papiermolens als zodanig gestart tussen 1615 en 1792; de laatste is gesloten in 1980. Ook zijn tussen 1674 en 1706 korenmolens omgebouwd tot papiermolens.

Door de uitvinding van de boekdrukkunst in China rond het jaar 770 en in Duitsland rond 1450 nam de vraag naar papier geweldig toe, later nog versterkt door de ambtenarij zowel in Nederland als in de koloniën.

Papier werd vervaardigd uit lompen en er ontstond dus een levendige handel in lompen. Deze werden voor deze streek aangevoerd vanuit Deventer en Zutphen, terwijl vanuit Amsterdam lompen via de Zuiderzee werden verscheept naar Harderwijk en Elburg.

Van de rond 200 watermolens op de Veluwe hebben er zo'n 150 papier geproduceerd. De grote papierindustrieën in Eerbeek, Apeldoorn en Renkum (en tot voor kort in Wapenveld) zijn de opvolgers van de eertijds kleinschalige papiermolens.

Als gevolg van de toenemende vraag naar papier, en dus watermolens, nam

De Berghuizer Papierfabriek in Wapenveld is onlangs gesloten (foto: Marjolein Banis)

de vraag naar water ook toe. Daartoe werden bestaande waterlopen stroomopwaarts verlengd en opgeleid om meer verval te krijgen. Bovendien werden bij een aantal watermolens voorraadvijvers, wijerds, aangelegd waar 's nachts water werd opgespaard. Ook is men bovenslageraden gaan gebruiken met opgeleide beken voor een hoger rendement.

Nieuwe beken werden gegraven naar plekken waarvan men kon vermoeden dat grondwater kon worden aangesneden, de zogenaamde sprengbeken. (Spreng, sprong, ontspringen) Dit vond plaats in de laagte tussen de west-oost lopende smeltwaterruggen. Een voorbeeld van een nieuw gegraven beek is de, in 1668 gegraven, zuidelijke Horsthoekerbeek. Sprengbeken zijn vergraven of gegraven en hebben een spreng: dat deel van het traject dat een grondwatervoerende laag aansnijdt. Dit in tegenstelling tot bron- of kwelbeken die van nature daar voorkomen waar het water spontaan (onder druk van elders) opborrelt.

De spreng eindigt waar de uittreding van het grondwater ophoudt. Vele sprengen hebben een zogenoemde sprengkop – een vergroot, meestal rond oppervlak aan het begin van de gegraven beek – om zo veel mogelijk water af te tappen. De meeste sprengbeken zijn gerealiseerd tussen 1600 en 1800, en op het Loo waarschijnlijk al in 1517.

De papierindustrie maakte een snelle groei door na 1620, en rond 1650 werd Apeldoorn met wijde omgeving het centrum van de papierfabricage op de Veluwe. In 1670 werd gestart met de export van papier en in 1672 werd de lompenbehandeling verbeterd door een nieuwe machine, 'de Hollander'. In de gemeente Epe waren ooit 20 papiermolens in bezit van de heren van de Cannenburch.

De boekdrukkunst werd aanvankelijk als 'zwarte kunst' betiteld en tot 1490 nog als surrogaat beschouwd voor de rijk geïllustreerde handgeschreven boeken. In 1454 is er sprake van een gedrukte aflaatbrief en een politiek pamflet tegen de Turkse invasie in Oost-Europa. In Deventer laat een uit een Keuls geslacht van edelsmeden afkomstige boekdrukker in 1477 een boek van 928 pagina's verschijnen om de Bijbel toegankelijker te maken. Dit was het eerste gedrukte boek in de regio. Deventer werd tot 1517 dan ook een van de belangrijkste drukkerssteden in de Nederlanden. Er werden zelfs teksten in het Grieks gedrukt.

Was het initiatief tot de verspreiding van de papierindustrie die van Veluwenaren, anders lag dit bij de koperindustrie waartoe veelal westerlingen

Het onderslagrad van de in 1938 afgebroken Grijtsemolen (foto: Willem Terwel)

het initiatief namen. Een van de latere kopermolens, de Geelmolen in Vaassen, had voordien (van 1616 tot 1634) als kruitmolen dienstgedaan.

De koper- en messingfabricage had aanvankelijk rond Aken en in Zuid-Limburg plaats. Na 1600 werden daar de protestanten uitgezet en Spaanse troepen namen het gebied in 1614 in.

Reeds in 1569 werd tegenover de Griftsemolen in Vaassen, die in 1412 als koren- en oliemolen eigendom was van de hertog van Gelre, een kopermolen gesticht. Deze werd gevolgd door drie andere: in 1701 de Amsterdamse Kopermolen te Vaassen, in 1720 de Kopermolen te Epe, en in 1751 een muntenknipperij in Zuuk, waaruit de latere Veluwse Machine Industrie is voortgekomen.

Een bijkomende factor voor de kopermolens was het feit dat er veel hout nodig was voor de gloei- en smeltovens. Ook op de Dorpermolen in Vaassen heeft metaalbewerking plaatsgevonden (kopermolen, later staniolfabriek). Hieruit is de Aluminium Industrie Vaassen voortgekomen. Het hoogtepunt van de koperindustrie lag rond 1775.

Naast brouw- en andere ketels werden koperen platen gemaakt om scheepswanden te beschermen tegen de paalworm. Bovendien werd keukengerei gemaakt. Na 1830 werd overgegaan op de bouw van ijzeren schepen. De stoommachine, uitgevonden in 1698, ging een functie vervullen dicht bij de havengebieden. In de Franse tijd (1795-1810) lag de invoer van koper stil en werd de exportmarkt voor papier door Frankrijk overgenomen. Ook de import van lommen uit Frankrijk en Engeland stagneerde in die periode.

Uiteindelijk heeft ongeveer de helft van de kopermolens op de Veluwe gefunctioneerd op het grondgebied van de gemeente Epe, te weten vier in Vaassen en twee in Epe. De laatste sloot in 1858.

Tal van watermolens zijn overgeschakeld, vooral van papier en koper, op wasserijen. De door water aangedreven molens en de goede kwaliteit van het Veluwse water waren daarbij belangrijke factoren. In totaal gaat het om 18 wasserijen in de gemeente die vanaf 1879 zijn gaan functioneren en waarvan er nog een drietal bestaan.

Al in 1840 werd op de fabriek 'De Vlijt' in Apeldoorn de stoommachine geïntroduceerd. In de gemeente Epe is overgeschakeld op andere energiebronnen (stoom, petroleum, diesel) vanaf 1880. Een proces dat grotendeels beëindigd werd in 1928.

Ook hebben de watermolens nog andere functies gehad zoals zeemmolens om zeemleer voor kleding te maken, eekmolens om run te maken voor de leerlooierij, zoals aan de Grift in Vaassen, hennepmolens om zeildoek en touw te maken en voor het aandrijven van houtzagerijen.

Het water van de beken is in een aantal gevallen tevens gebruikt om grachten van kastelen, visvijvers en zwemgelegenheden van water te voorzien.

Veel rudimenten van het boven omschrevene zijn in het veld nog zichtbaar.

(Word vervolgd)

INHOUDSOPGAVE

Uit de vereniging	1
Evenementenagenda 2010	3
Voorbespreking: Gastvrij Epe	3
Nieuwe landgoederen, oude namen - Evert de Jonge	4
Impressie Filmavond Emst	4
Profielschets cultuurhistorie gereed	5
Kersttijd - Lijda van den Bremen-Jonker	6
Oproep - namens Hans Bekamp	11
Officieel verslag vergadering tijdelijken gemeenteraad (2)	12
Culturele markten en Ampt Epe	19
Najaarsexcursie Oene - Eef Brummel	20
Geschiedenis van de rooms-katholieke kerk in Epe (3, slot)	24
Nieuwjoarschieten in Zuuk - Willy Mulder-Vijge	29
Dirk van Piekeren (4, slot) - Lammert van Pijkeren	30
Het Groene Kruis in Vaassen - Frans Schumacher	37
Historisch grondgebruik in de gemeente Epe (7) - Peter Stork	43

In dit nummer:

Een kerstverhaal, verteld door Lijda van den Bremen-Jonker tijdens een van de 'Play-Inndagen' van 2008, met onder andere herinneringen aan kerstvieringen van weleer in de Grote Kerk en thuis.

Het tweede deel van het Officieel Verslag van de nieuwjaarsrede, uitgesproken door burgemeester Diepenhorst in 1946, waarin hij – heel actueel – het ook heeft over normen en waarden.

Een verslag van Eef Brummel over de bijzonder geslaagde, boeiende en leerzame najaarsexcursie in Oene, verluchtigd met mooie foto's van Henk Kloezeman.

Het slot van de artikelenserie over de geschiedenis van de rooms-katholieke kerk in Epe door Dianne Hamer; hierin komt onder andere aan bod de nieuwbouw van de kerk.

Het slot van de vierdelige serie over het avontuurlijke, turbulente leven van Dirk van Piekeren. Van de laatste 24 jaar van zijn leven bracht hij ongeveer 3,5 jaar door in de gevangenis en bijna 6,5 jaar in de Rijks Werkinrichting Ommerschans.

Willy Mulder-Vijge vertelt jeugdherinneringen over het 'nieuwjaarschieten' in Zuuk.

Van de hand van Frans Schumacher een artikel over het, bijna 100 jaar geleden opgerichte, Groene Kruis in Vaassen. Met zelfs een paar pagina's van de ledenlijst uit een Jaarverslag van 1913. Wie weet staat uw (Vaassense) voorvader er ook bij!

Last but not least, een nieuwe aflevering van het historisch grondgebruik in onze gemeente. Peter Stork is nog lang niet uitgepraat! Ditmaal gaat het met name om beken en watermolens, en komen dus de wasserijen en de papierfabricage aan de orde.